

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Kristina Svitáková

Fabián Puléř – pražský iluminátor

bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Mgr. Martin Zlatohlávek Ph.D.

2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Fabián Pulch – pražský iluminátor“ napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nevyužila k získání jiného akademického titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 17. dubna 2012

Poděkování

Děkuji mému vedoucímu práce, Doc. PhDr. Martinu Zlatohlávkovi, Ph.D., za ochotu a cenné rady při vypracovávání mé práce.

Bibliografická citace

„Fabián Pulěř – pražský iluminátor“: Bakalářská práce/Kristina Svitáková; vedoucí práce: doc. PhDr. Mgr. Martin Zlatohlávek Ph. D.

Anotace

Bakalářská práce „Fabián Pulěř – pražský iluminátor“, činného v letech 1550 – 1562 na Starém městě pražském, se zaměřuje na jednoho z nejvýznamnějších iluminátorů 16. století v Čechách. Nejprve sleduje jeho osobní a profesní život, poté se přehledně zaměřuje na prameny a literaturu týkající se osoby Fabiána Pulěře či kancionálů a graduálů 16. století. Pokračuje výkladem nejdůležitějších zpěvních knih, ve kterých se nacházejí Pulěřovy iluminace a to: Graduálem metropolitního chrámu sv. Víta, Žlutickým kancionálem, Kaňkovským graduálem a Kancionálem města Loun. Je zde také vyložena doba a kultura 16. století v Českých zemích. Zejména měšťanské prostředí cechů a literátských bratrstev z hlediska objednavatelů, ale také z hlediska jejich sociologického chování v této době.

Klíčová slova: Pulěř, iluminace, kancionál, graduál, Ferdinand I. Habsburský.

Abstract

Thesis "Fabian Pulěř – Prague's illuminator", who was active between years 1550 - 1562 in Prague's Old Town, focuses on one of the leading illuminators of the 16th century in Bohemia. First, it pursues his personal and professional life, then clearly focuses on sources and literature concerning the person or Fabian Pulěř. Then continues with the interpretation of the most important hymnbooks and 16th gradualscentury with Pulěř's illuminations concerning: Gradual of the Metropolitan Cathedral of St. Vitus, Žlutický Hymn Book, Kaňkovský Hymn Book, Hymn Book of the City Louny. There is also interpreted the 16th century time and in the Czech lands, in particular the environment of bourgeois guilds and literary brotherhoods in terms of ordering, but also in terms of their sociological behavior at that time.

Keywords: Pulěř, illumination, hymnbook, Ferdinand I. Habsburský.

Počet znaků (včetně mezer): 94 997

Obsah

1. Úvod	6
2. Přehled literatury a pramenů pojednávajících o Fabiánu Puléřovi a renesančních iluminovaných rukopisech	7
3. Prostředí a doba v českých zemích za Puléřova života	11
3.1 Panovník	11
3.2 Náboženská situace	13
4. Život iluminátora Fabiána Pulěře	15
4.1 Osobní život	15
4.2 Profesní život	17
5. Rukopisy s Puléřovými iluminacemi	20
5.1 Graduály a kancionály	20
5.2 Literátská bratrstva	23
5.3 Graduál metropolitního chrámu sv. Víta	24
5.3.1 Puléřova výzdoba graduálu	26
5.4 Žlutický kancionál	29
5.4.1 Puléřova výzdoba kancionálu	31
5.5 Kaňkovský graduál	34
5.5.1 Puléřova výzdoba graduálu	34
5.6 Kancionál města Loun	36
5.6.1 Puléřova výzdoba kancionálu	36
6. Závěr	40
7. Obrazová příloha	41
8. Seznam vyobrazení	63
9. Seznam použitých pramenů a literatury	67

1 Úvod

Jméno pražského iluminátora Fabiána Pulěře se příliš v současné odborné literatuře nevyskytuje, a to je také důvodem proč, pokud se již zeptáte, většina lidí netuší o kom je řeč. A přitom se jedná o umělce, který je jedním z nejlepších českých iluminátorů 16. století, umělce, který i přestože pocházel z Ústí nad Labem, byl schopen se usadit v Praze a to s velkým ohlasem. V letech 1550 – 1562 je totiž nejzaměstnanějším a nejžádanějším iluminátorem v Praze, ke kterému putují prakticky všechny kancionály a graduály z dílny písaře Jana Táborského z Klokotské Hory, a to jak pro utrakvistická (česká), tak i pro katolická (latinská) literátská bratrstva.

Většina názorů na tohoto umělce se týká anachronismu iluminovaných rukopisů jako takových. Čili se jedná o nerespektování doby, o jakýsi přežitek, něco, co je nápadné svou nečasovostí. Tento názor, i když je zcela správný, vzhledem k tomu, že je již vynalezen knihtisk a prakticky jediné iluminované rukopisy, které se tvoří, jsou kancionály a graduál, neznamená, že by tyto iluminace a postavy iluminátorů nestály za zkoumání a hodnocení.

V této bakalářské práci bych tedy ráda přiblížila tuto důležitou postavu 16. století, jak z hlediska osobního tak profesního, spolu s dobou, ve které žil a lidmi, které jej obklopovali.

Zároveň jsem vybrala nejdůležitější iluminované kancionály a graduály s Pulěřovými iluminacemi, na kterých ukáží jeho schopnosti malby, perspektivy či psychologizaci postav, ale také jakousi zbrkllost, která je patrná při spěchu nebo i výkyvy kvality určené tím, že zrovna na tuto stranu dostal od donátora méně peněz. Tyto rukopisy popíší také z hlediska ikonografického programu iluminací v návaznosti na Bibli, v některých případech v návaznosti na text písně a do jakého období liturgického roku patří.

Jeho postavu jsem si velice oblíbila a to nejen kvůli jeho iluminacím, které jsou v některých případech opravdu kvalitní a prostě krásné, ale také pro jeho zajímavý a zjevně poněkud znepokojivý život umělce 16. století v Praze.

2 Přehled literatury a pramenů pojednávajících o Fabiánu Puléřovi a renesančních iluminovaných rukopisech

První zmínky o mistru Fabiánu Puléřovi, majiteli malířské dílny na Starém Městě pražském, se nachází již v dobových archivních pramenech.

Jeho jméno se poprvé objevuje v závěti paní Kateřiny z roku 1547, která svému vnuku „*nayprve dava a odewzdawa Ffabianowi swimu wnauczeti XV kop miss...*“ To, že se jedná o Fabiána, máme potvrzeno konečným stvrzením z roku 1550: „*Ja Fabian pulir Seznawam timto zapisem, zie sem przigal a wyzdwihl XV kop miss od opatrného Michala koyka, kteraz mi pany Katerzina baba ma Neboska, kssafftowala a sapsala...*“¹

Také se můžeme dočíst v zápisu v Ústí nad Labem ve II. knize městské fol. 2., datovaném feria III. post Trinitatem ao. 1549: „*Brož železy na mystie Neboštika Hanuše Herezoka dal a odevzdal duom podle Martina mlynaře položeny ffabianowi poyarowi, kterýž gemu do czela a zupina zapiaczony k užíwany podstoupil.*“² V menších deskách zemských č. 125 fol. O 3. se můžeme zase dočíst, jak Johanka Beřkovská napomínala Puléře, kvůli arše, kterou u něj objednala roku 1561.³

Jeho jméno se také nachází ve staroměstské knize a to z roku 1550, při jeho zapsání, jakožto pražského měšťana: „*Pulyr Fabian, malíř, přija městské právo fer. II. p. vigilia Simonis a Jude anno MVCL. Rukojmové byli: Jindřich Prefát z Vlkanova a Václav Karas.*“⁴

Předbělohorská a barokní historiografie nejevila přílišný zájem o renesanční knižní malířství, natož aby je zajímal autor iluminací. Ojedinělou prací je například mladoboleslavská kronika Jiřího Kazelia Bydžovského (1576-1655), který si již od prvních let pobytu v Mladé Boleslavi, kde působil jako písař, pořizoval záznamy o jejích uměleckých památkách a historii. Jen letmo se zmíní o iluminovaném mladoboleslavském graduálu z let 1572.⁵

Velké množství informací shromáždil knihovník, archivář a správce obrazárny strahovského kláštera Johann Gottfried Dlabáč (1758-1820). Ten ve svém

1 KROPÁČEK 1968, 78.

2 ZAMASTIL 1893, 166.

3 TEIGE 1890, 254.

4 BAUM 1893, 40.

5 ŠÁROVCOVÁ 2007, 276.

biografickém slovníku již píše jedny z prvních zmínek o iluminovaných renesančních graduálech, kancionálech a najdeme zde i zmínku o Pulěrovi.⁶

Největší zájem o toto téma však nastává kolem poloviny 19. století, kdy propuká zájem o národní starožitnosti a dějiny umění. Již zakladatel českých dějin umění Jan Erazim Vocel (1802-1871) měl velký zájem právě o renesanční kancionály a graduály. To ukazuje především jeho článek ve sborníku Památek archeologických a místopisných s názvem Miniatury české XVI. století. V tomto článku je vidět jeho velký zájem o tuto tematiku. „*Skoumání a vyšetřování miniaturních těchto maleb jest nad míru důležité a použitelné, poněvadž se v nich způsob vyvinování a charakteristický ráz malířství českého obrazí.*“⁷ O Pulěrovi přímo tvrdí, že je výborným a originálním umělcem. Iluminace popisuje takto: „*skladba obrazu jest výborná, zvláště podivuhodná jest dálnotvárnost vzduchová, v rozmanitých odstínech oblak, záře a oblohy se jevící, a s výborně sestavenými četnými postavami v ladný celek splývající.*“⁸

Druhým ze zakladatelů českého dějepisu umění byl Karel Chytil (1857-1934). Jeho největší zásluhou k tomuto tématu je publikování staroměstské cechovní knihy ve studii s názvem Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1490-1582, kterou vydal v roce 1906. Jedná se o základní pramen pro poznání životních osudů iluminátorů a jejich činnosti v cechu. Chytil stupňuje Wocelovo nadšení z Pulěrovi tvorby do výroků: „*ornamenty své koncipuje Pulěř snadně a s jistotou, která nesevědí pouze o rutině, ale o tvořivosti, téměř geniální.*“⁹ Popisuje zde také podrobně jeho život, publikoval zde také úryvek z archivu města Prahy 991, na f. 97, to jest popis konfliktu vdovy Maryanny a Jana Naymona.¹⁰

O tematiku iluminovaných renesančních rukopisů se zajímal i Antonín Baum (1830-1886). Tento architekt byl Wocelovým současníkem. Kladl velký důraz na studium archivních pramenů, což bylo v té době příznačné a zajímal se především o knižní malbu. O Pulěrovi se můžeme dozvědět z jeho příspěvku do Památek archeologických a místopisných s názvem Drobné příspěvky k životopisu některých umělců, někdy v Praze usedlých.

Dalším z této generace, který napsal důležité dílo k tomuto tématu, byl Zikmund Winter, který svým příspěvkem do Památek archeologických a místopisných s názvem

⁶ ŠÁROVCOVÁ 2007, 276.

⁷ WOCEL 1859, 242.

⁸ WOCEL 1859, 251.

⁹ CHYTIL 1906, 184.

¹⁰ CHYTIL 1906, 81.

K životopisu dvou českých umělců. V této práci pojednává o Fabianu Pulěřovi, začátek formuluje takto: „o slavném malíři Fabianovi Polírovi či Polirarovi nebo i dokonce Pulírovi kde kdo ví aspoň to, že velmi pěkně maloval Lounským pánům veliký kancionál, jimž se právem dosavad chlubil.“¹¹ Větší podíl na tomto tématu má ale jeho práce z roku 1909, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*. Zde v kapitole o řemesle malířském pojednává právě o Pulěřovi, kde popisuje jeho život, konflikt s Johannou Beřkovskou, soudní žalobu kvůli vzetí peněz umírajícího přítele i soudní při vdovy Maryanny kvůli Pulěřově závěti. Vše toto vyhledal a nastřídal v pražském archivu.¹²

Ke konci století vycházejí ještě studie Františka Bareše, který považuje iluminované chorální knihy české renesance za poslední zbytky někdejších literárských bratrstev a považuje je především za památky církevního zpěvu.¹³

Další větší pozornosti se Pulěř dočkal v diplomové práci Jiřího Kropáčka (1930-2009), která dokonce nese již v názvu jeho jméno. Práce *České kancionály XVI. století a iluminátor Fabián Pulěř* byla napsána roku 1952 a popisuje celý jeho život, všechna díla a i díla, která nejsou připsána přímo jemu. Považuje ho za „nejvýznamnější postavu české renesanční iluminace“.¹⁴ Předmětem práce bylo také katalogizovat dvě desítky renesančních iluminovaných rukopisů, bohužel ale nebyla publikována a je pro širší veřejnost tedy nepřístupná. Jiří Kropáček se poté věnoval ještě s Alenou Petráňovou za svého působení v Národním muzeu iluminovaným zlomkům Kaňkovského graduálu.

Od šedesátých let 20. století se renesančním iluminacím věnuje především Jarmila Vacková (1930). Soustředí se především na formální a slohovou analýzu renesančního knižního malířství. Jako určující rys vidí stagnující nivelizaci. Interpretuje renesanční knižní malířství jako výtvarný a myšlenkový anachronismus středověku, jako „atypický zjev na poli náboženské knižní malby v evropském kontextu“ a ze sociologického hlediska jako záležitost „zastaralého luxusu“.¹⁵ Toto hodnocení má rozhodně velký vliv na odbornou veřejnost, která od této doby začíná shledávat iluminace renesančních knih umělecky hodně nízko, a tudíž zájem o bádání na poli této tematiky upadá.

V současné době se iluminovanými renesančními rukopisy zabývá především Martina Kratochvílová (vdaná Šárovcová). Ta znovu objevuje půvab a smysl iluminací.

¹¹ WINTER 1893, 38.

¹² WINTER 1909, 186-188.

¹³ ŠÁROVCOVÁ 2007, 227.

¹⁴ KROPÁČEK 1952, 78.

¹⁵ VACKOVÁ 1968, 379-393.

V roce 2005 se v časopise Umění objevuje její článek *Recepce a transformace protestantské ikonografie, Lounský graduál Jana Táborského*. Zde se zabývá novými ikonografickými náměty v tomto graduálu a také ikonografickým programem jako celkem. O Pulěrovi se zde zmiňuje velmi optimisticky: „*K naznačenému rozšíření ikonografického rejstříku výzdoby českých renesančních graduálů dochází současně s kvalitativním vzednutím knižního malířství po roce 1550 v souvislosti s vystoupením iluminátora Fabiána Pulěře.*“¹⁶ Zajímavou prací je také další článek *Kodikologické puzzle rukopisů, Habent sua fata libelli*, kde se pokouší spojit vyřezaná pergamenová folia z knižních korpusů s iluminátorem, písařem a určit odkud pocházejí.¹⁷

O naše iluminované renesanční rukopisy mají zájem i v zahraničí. Kanadský badatel Barry Frederic H. Graham se ale věnuje především kodikologickému popisu a obsahovému určení a o iluminace jako takové se příliš nezajímá. Jeho publikace *Bohemian and Moravian Graduals 1420-1620* je však velkým přínosem v poznání našich graduálů.

Tématikou renesančních iluminovaných graduálů se bohužel dnes příliš historiků umění nezajímá. Přitom jsou to skvělé příklady, jak lépe poznat kulturu renesance či mysl měšťanů či utrakvistické církve. Je zde také hojně zastoupena heraldika městských, cechovních či osobních znaků. Zajímavé je také zkoumat ikonografický program těchto rukopisů a zabývat se iluminacemi z hlediska vlivů, barev či techniky.

¹⁶ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 447.

¹⁷ KRATOCHVÍLOVÁ 2005b, 551-565.

3 Prostředí a doba v Českých zemích za Pulěřova života

3.1 Panovník

Roku 1526 se dostává na trůn Ferdinand I. Habsburský. Tento panovník patřil každým svým činem do Habsburské rodiny a do politiky, která uvnitř i navenek působila kompaktně a respektovala vymezenou rodinnou hierarchii. Měl svůj názor na to, že stavy by rozhodně neměly jakkoliv zasahovat do panovnické moci a ze svého stanoviska prostě nehodlal slevit. „*Neměli bychom přehlížet neústupnost až agresivitu v prosazování svých záměrů, diktovaných politickými zásadami poplatnými renesančnímu politickému myšlení.*“¹⁸ Navíc byl, jako prakticky každý tradiční Habsburk katolíkem a podporoval tedy svou katolickou víru.

Toto všechno mělo vliv na to, že měl problémy se zvolením českými stavy. A jeho zvolení mu dalo poměrně velkou práci. Již v roce 1515 totiž uzavřel Vladislav II. Jagellonský dohodu s habsburským císařem Maxmiliánem I. o dvojím sňatku, a to mezi svým synem Ludvíkem, a císařovou vnučkou Marií Habsburskou a mezi Maxmiliánovým vnukem Ferdinandem a dcerou Vladislava Annou Jagellonskou. Anna měla být prohlášena dědičkou českého trůnu, pokud se vdá se souhlasem rady Českého království. V tu chvíli, co se však Ferdinand rozhodl nárokovat trůn z hlediska Anny, odmítli stavové dědičná práva uznat a tak byl nucen se stavy jednat, vyslechnout si jejich požadavky a ty také schválit. Když toto udělal, byl konečně stavy zvolen. Avšak ostatní země Koruny české byly dotčeny tím, že české stavy rozhodly bez nich o přijetí nového krále, a proto na protest uznaly Ferdinanda jen z ohledu na dědičné právo jeho ženy.¹⁹ Ferdinandovi poté byla nabídnuta i koruna uherská, a tak vládl na velmi velkém území sestávajících z rakouských, českých a uherských zemí.

Tyto problémy s českými stavy ho provázely celou jeho vládu. Nástup tohoto panovníka znamenal velký střet dvou světů: tradičního středoevropského a nového španělsko-nizozemského, jenž nerespektoval tradice, zvyklosti, pokud se přičili panovníkovým zájmům.²⁰ Stavy velice usilovaly o své pozice a o náboženské tenze v českých zemích. „*Ve Ferdinandovy I. však stavy získaly nadaného a energického protivníka, jenž obratně využíval rozporů uvnitř království k vlastnímu prospěchu.*“²¹ A tak se stalo, že zakázal konání různých sněmů, shromáždění měst bez královského

¹⁸ ČECHURA 2008, 43.

¹⁹ AGNEW 2008, 100-101.

²⁰ ČECHURA 2008, 42.

²¹ AGNEW 2008, 101.

povolání či rozdělil správu města Prahy. Odhodlání posílit panovnickou autoritu prokazoval, kde se dalo. Především zřídil úřady ve Vídni, které byly přímo podřízeny panovníkovi, a hlavně tyto komory ve Vídni řídily komoru českou i slezskou. Tato vládní administrativa způsobila vznik prohabsburské frakce uvnitř stavů, jelikož nabízela českým aristokratům lákavá místa a funkce. Jedněmi z pánů, kteří k ní náleželi, byli například páni z Hradce, Popelové z Lobkovic či Berkové z Dubé.²²

Tento vztah tradičních českých stavů, kterým byla velmi podkopávána jejich autorita, vyvrcholil za šmalkaldské války. Ta vypukla roku 1546 mezi Ferdinandovým bratrem císařem Karlem V. a protestantskými knížaty soustředěnými do tzv. šmalkaldského spolku. Stavové při svolání zemské vojenské hotovosti se spoustou vytáček tuto hotovost odmítaly, rozhodly se využít války ve svůj prospěch a svolaly vojenskou hotovost proti panovníkovi. Nastal jim však velký problém. Morava a Slezsko se odmítly připojit a 24. dubna roku 1547 vyhrál Karel V. v bitvě u Mühlbergu.

Po tomto útoku českých stavů na Čechy Ferdinand naprosto zanevřel. Nechal popravít nejradikálnější účastníky, především příslušníky Jednoty bratrské, dva zemany a dva měšťany na Hradčanském náměstí. Bohužel, hlavní tíhu nesla královská města. Ferdinand na ně uvalil vysoké dávky, odzbrojil je, odňal jim jejich privilegia a přidělil je pod správu královských úředníků. Ovlivnil také soudnictví ve městech, místo toho zavedl na Pražském Hradě apelační soud, který byl nadřazený nad městské soudy. „*Od roku 1547 tak byla jedinou skutečně mocnou stavovskou silou šlechta*“²³

Dalším velkým Ferdinandovým problémem byla neustálá expanze Turků, kteří se dokonce roku 1529 dostali až k Vídni a ovládli velkou část Uher, což mu znemožňovalo mít větší přehled nad územím. Přesunul tedy královské sídlo do Prešpurku (dnešní Bratislava) a odtud vedl boj o znovuovládnutí celých Uher. Pro České země to znamenalo, že byly využívány především jako zdroj finančních prostředků a vojáků.

V letech 1550 – 1551 proběhla mezi Ferdinandem a Karlem v Augsburku dlouhá jednání. Tato jednání vyústila v dohodu, že se římským císařem stane český a uherský král Ferdinand I., po něm pak Karlov nejstarší syn Filip, kterého by poté vystřídal Ferdinandův syn Maxmilián II.

²² AGNEW 2008, 103-104.

²³ AGNEW 2008, 104.

Ferdinand I. Habsburský byl na trůnu přes čtyřicet let. „Zemřel 25. července roku 1564 a je pozoruhodné, že jeho hrobka v chrámu sv. Víta na Pražském hradě přečkala i kalvínské obrazoborectví před Vánoci roku 1619.“²⁴

3.2 Náboženská situace

Za vlády Ferdinanda I. k nám již pronikalo reformní protestantské hnutí, což způsobilo, že české země již nebyli všeobecně brány jako „kacířské“, mohly se totiž rozvíjet styky s dalšími nekatolickými zeměmi. Utravvistická církev se rozdělila na staroutravvisty a novoutravvisty. Zatímco staroutravvisté se řídili kompaktáty a pomalu, ale jistě se sblížovali s katolíky, novoutravvisté byli připraveni vybudovat svojí vlastní církevní organizaci. Další, můžeme říci, stranou, která je v této době velice oblíbená, byla Jednota bratrská. Jednota bratrská byla naplněna odporem vůči Římu a lidé do ní patřící chtěli žít přímo podle zákonů Božích. „*Příslušník Jednoty nesměl být vojákem, ale ani muzikantem, hospodským, malířem, zvláště malířem karet, a kostkařem. Nesměli chodit na trh, leč zřídka a jen nakrátko, nesměli slavit posvícení a zvátí hosty. Nošení hedvábného šatu bylo trestáno vyloučením.*“²⁵

Ferdinand I. byl však z tradičně katolického rodu a trval na dodržování kompaktát, která jsou již z roku 1485. Rozhodl se pro obnovení katolické církve v českých zemích. I když to nedělal, díky mocné utravvistické šlechtě, přímo. V roce 1535 tvrdě zabránil legalizaci Jednoty bratrské a několikrát odmítl zřízení nové oddělené novoutravvistické církve.

Jedním z jeho počinů bylo roku 1556 pozvání jezuitského řádu, kterému daroval původně dominikánský konvent dnešního Karolina. Jezuité, nový moderní řád, se ihned zaměřili na školství a kvalitní vzdělávací činnost, čímž si zasloužili i pozornost bohatých měšťanů, kteří k nim poté posílali své děti studovat a tím jezuité zajistili více katolického obyvatelstva.²⁶

Avšak největším jeho činem k pozvednutí katolické církve u nás bylo obnovení pražského arcibiskupství. To se událo roku 1561, a jelikož arcibiskupské statky nebyly v té době prakticky žádné, byl arcibiskupem pražským ustanoven Antonín Prus z Mohelnice. Ten byl již velmistrem křížovnického řádu a tak zajistil arcibiskupství

²⁴ ČECHURA 2008, 49.

²⁵ KADLEC 1991a, 321.

²⁶ AGNEW 2008, 104-105.

alespoň nějaké državy. Navíc dostal od panovníka roční důchod čtrnáct tisíc kop míšenských grošů a dům na Hradčanech.²⁷

Rok na obnovení arcibiskupství prosadil panovník královský dohled nad jmenováním do utrakvistické konzistoře, což znamenalo omezení stavů a jejich rozhodování nad původní husitskou církví.

²⁷

KADLEC 1991b, 38.

4 Život iluminátora Fabiána Pulře

Fabián Pulř je jednou z nejvýznačnějších postav české renesanční iluminace. Vlastnil malířskou dílnu na Starém Městě pražském, kde se věnoval iluminacím, ale i malířství arch.

4.1 Osobní život

Fabián Pulř, v literatuře psaný také Pulir, Pulyr, Pollirar či Pulirs, sám se však podepisoval Pollirar či Puler, z čehož vzniká naše Pulř, se narodil zřejmě v Ústí nad Labem okolo roku 1520. Přesné datum však neznáme.

Jestli byli Walentin Parlirer a Marketa Parlirzka, kteří jsou uvedeni v ústeckých knihách z let 1509 a 1512, jeho rodiče není jisté. Jeho babičkou ale byla Kateřina, vdova po malíři Štěpánovi v Ústí nad Labem. Víme to z její závěti, kde odkázala svému vnuku Fabiánovi 15 kop grošů z celkového obnosu 33 kop.²⁸ Dalším dokladem jeho spjatosti s Ústím nad Labem je Žlutický kancionál, ve kterém se nachází podpis s datací rukopisu: „*Fabianus Pollirar z Austi nad Labem Malerz, w Starem miestě pražskem 1558*“.²⁹ Do pražského cechu byl též zapsán jako malíř z Ústí nad Labem.

Malířství se tedy mohl vyučit doma a nejsou mu dokázány cesty do zahraničí, i když zde ta možnost je, jelikož o něm jsou další zmínky až roku 1550, což je třicet let od roku 1520, kdy se údajně narodil. V Ottově slovníku naučném a Slovníku československých umělců je uvedeno, že se po vyučení vydal do Německa, Nizozemí i Itálie.³⁰ Dokonce i Kropáček píše ve své disertační práci, že byl Pulř poučen podunajským malířstvím altdorferovského směru a to hlavně v krajině, kde se prokazuje zdařilou perspektivou. Zároveň ale využívá prvky italské renesance i některé prvky manýrismu. Soudí dle toho, že tyto techniky poznal jako cestující tovaryš.³¹

Roku 1550 přijal městské právo na Starém Městě pražském a stává se plnohodnotným příslušníkem městského stavu. V listopadu byl přijat do malířského cechu a stává se z něj mistr. Musel zde skutečně prokázat, zda je umělcem či řemeslníkem, svými pracemi a vyžadovalo to také mnoho peněz.³² Takové zapsání do

²⁸ JAHNEL 1899, 75.

²⁹ KROPÁČEK 1952, 78.

³⁰ Ottův slovník naučný a slovník československých výtvarných umělců.

³¹ KROPÁČEK 1952, 79.

³² BAUM 1893, 39-40.

cechu tedy ukazovalo, že je dobrým umělcem a že na to v té době měl určitý peněžní obnos.

Tento rok se také oženil s Maryannou a to zřejmě již bez jakýchkoliv prostředků a většího peněžního majetku. Na dům jim totiž musela půjčit její matka a on zřejmě nikdy tento dluh nesplatil, jelikož Maryanna, která roku 1563 napadla závěť svého zemřelého muže, jasně argumentuje, že odcizil dům, na který dal pouze závdavek a nic víc.³³ To, že dluh nesplatil je ale poměrně zvláštní, protože ještě roku 1562 kupuje sobě dům u fortny proti Strnadovým podle domu Jiříka Zvonka od Adama, mlynáře a jeho manželky za 200 kop, z nichž 30 kop platil ihned a dalších 20 kop později.³⁴ Znamená to tedy, že Maryanna, kromě toho, že nedostala zapláceno za dům, ve kterém bydlela se svým mužem, a který jim koupila její matka, musela ještě splácet dluh za tento druhý dům.

Tohoto roku udál se také soudní spor s Pulěrem. Umíral Marek Hýska, zřejmě Pulěrův přítel, ale neměl přímé dědice. Podle výpovědí poprosil Pulěře a jeho souseda Kolína, aby peníze odnesli nějaké příbuzné. Císařský rychtář však chtěl něco pro sebe a pro císaře, takže když se toto dozvěděl, oba je dal k soudu. Konšel je vyzval, aby oba přísahali, že to bylo tak, jak vypověděli. Udělali to a z pokuty vyvázli.³⁵

Ke konci roku 1562 Fabián Pulěr onemocněl a zemřel. Ještě však sepsal v úterý po svaté Lucii poslední vůli, ve které odkázal 40 kop grošů dlužených od pánů Lounských a některé oblečení dětem své sestry provdané za Jana Neymona v Ústí nad Labem.³⁶ Což je celkem pochopitelné vzhledem k tomu, že děti neměl. Svě ženě Maryanně odkázal dům, hospodářství i zlato. I přesto se Maryanna chvíli po jeho smrti rozhodla poslední vůli napadnout.

Probíhal tedy soud mezi ní a Neymonem, manželem sestry Pulěře, ve kterém Maryanna argumentovala „*že ten spis pruocho du svého míti nemá, poněvadž on nebožtík málo statku maje a toliko závdavek na duom dav a více nežli padesáte kop míšenských dluhuóv mimo ty v spisu tom položene lidem dlužen pozuostav, též šaty chodící, za kteréž jest ještě dlužen od ní Maryanny odcizil, čehož učiniti neměl a ona to pokazati chce, když čas k pruovoduóm uložen bude, poroučeje se k spravedlivému od práva opatřetí.*“³⁷ Jan Neymon, vážený měšťan z Ústí nad Labem reagoval, že jí

³³ WINTER 1909, 186-187.

³⁴ CHYTIL 1906, 80.

³⁵ WINTER 1909, 187.

³⁶ CHYTIL 1906, 81.

³⁷ CHYTIL 1906, 81, převzato z Archivu města Prahy.

nebožtík rozhodně nic neodcizil, že má za ženu sestru Puléře a má s ní děti a tudíž nevidí důvod, proč by jeho děti nemohly dědit, pokud si to nebožtík tak přál. Navíc řekl, že měla Maryanna a Fabian společné statky, takže nikdo nemůže dokázat, že některé z těch dluhů nejsou pouze její. Jeho dětem bylo odkázáno pouze to, co by dostal Pulěř za práci, kterou odvedl.³⁸

Nakonec Maryanna tento spor prohrála. „*Ponevadž Maryanna pozoustatá vdova po někdy Fabianovi Malířovi odpor kšaftu jeho učinivši příčiny žádné slušné téhož odporu svého jest nepokázala, pro které by týž kšaft jeho Fabiana místa a pruochodu svého míti neměl. Kšaft jeho Fabiana Malíře jakožto pořádný pan purgmistr páni ztvrđiti podle práva poručiti ráčí.*“³⁹ Pokud konšelé soudili opravdu spravedlivě, ukazuje nám rozsudek, jaké povahy byla vdova Maryanna a že Fabián Pulěř měl, i přes spoustu zakázek, dosti dluhů.

4.2 Profesní život

Fabián Pulěř byl majitelem dílny na Starém městě pražském. Byl výjimečným iluminátorem, ale jeho tvorba sahala dokonce i na malbu arch. Toto dokládá jeden případ, kdy Pulěř maloval Johance Beřkovské ze Šebířova a na Pšovlcích archu pro chmelnické záduší.⁴⁰ V provedení byla ale jakási neshoda, která není objasněna. Roku 1561 ho popohání s psaním: „*aby rejsování té archy, kterouž jest dělal k záduší Chmelnickému, jakým způsobem by taková archa dělána by býti měla jí Johance Beřkovské ukazoval, položil. Též aby položil list poselací, kterýmž ona Johanka jemu podle zřízení zemského více nežli týden, že chce proti němu svědky v Rakovnice vésti, napřed věděti dala, kterémužto psaní datum jest pátek po svatém Diviši 1561.*“⁴¹

Dalším důkazem této jeho tvorby je objednávka na kostelní archu opatem Mikulášem na Karlově. Vzal si dokonce i zálohu 50 kop, ale než se dal do práce, tak roku 1562 zemřel.⁴²

Nejvíce se však věnoval tvorbě iluminací pro literátská bratrstva při kostelech podobojí i katolíků v Praze i mimo Prahu.⁴³ Iluminoval především kancionály a velké knihy zpěvní, které vycházely většinou z písařské dílny Jana Táborského z Klokotské Hory. Ten měl v době 1550-1565 vedoucí postavení v Praze a většina tehdejších

³⁸ WINTER 1893, 38.

³⁹ CHYTIL 1906, 81, převzato z Archivu města Prahy.

⁴⁰ WINTER 1909, 187, převzato z Archivu města Prahy.

⁴¹ TEIGE 1890, 254, převzato z menších zemských desek města Ústí nad Labem.

⁴² WINTER 1909, 186, převzato z Archivu města Prahy.

⁴³ VACKOVÁ 1989, 94-95.

rukopisů prošla jeho dílnou.⁴⁴ Jednalo se o věhlasného písaře, který se vymykal tehdejšími poměrům a cechovní soustavě tím, že prostě o přijetí do cechu nezažádal a pracoval i tak dále. Rozhodně by nespolupracoval s Fabiánem Pulěrem, kdyby si nebyl jistý jeho uměleckými kvalitami.⁴⁵

Vyvíjeli spolu velikou činnost, která obsahovala Graduál metropolitního chrámu sv. Víta z roku 1552, Čáslavský kancionál z roku 1557 či Žlutický kancionál z roku 1558.⁴⁶ Kaňkovský graduál, na kterém pracoval v letech 1559-1563 byl zničen surovým mincmistrem z náboženského fanatismu roku 1615.⁴⁷ Poslední jeho prací byl Kancionál města Loun z let 1562-1563.

Tuto velkou práci odváděl pravděpodobně sám, neboť nemáme zmínek o jeho učednících či tovaryších. První takový zápis je až z roku 1562, kdy krátce před svou smrtí přijal učedníka Vondřeje Čerta.⁴⁸

Právě díky velké zaměstnanosti měl problém s objednávkou iluminací Kaňkovského graduálu. Roku 1559 v první pondělí postní byla uzavřena smlouva mezi pány Kaňkovskými a malířem Fabiánem Pulěrem na graduál pro kostel na Kaňku u Kutné Hory.⁴⁹ A to taková „že p. Fabian má malovati gradual český na pergameně zlatem, stříbrem, barvami pěknými, stálými, jakž na to náleží s fugurami, slov 9 na 4 kury tak pěkně s těmi dostatky, jakž na 2 listech průbu toho ukázal na Kyrie a Sanctus. A na 3 kury s figurami a to vše pěkně na schválení.“⁵⁰ Byla také ujednána cena 70 kop, ze kterých měl dostat část jako zálohu, ihned 15 kop a o sv. Vítu 5 kop. Avšak pouze za měsíc již žádal Kaňkovské o dalších 40 kop. Z nich prý je 20 kop na 9 slov a figuru Mistra Jana Husa.⁵¹

Tento příplatek dokonce od Kaňkovských dostal, nijak ale práci neuspíšil a Kaňkovští byli nuceni ho několikrát upomínat. Jako důvody prodlužování prací uvedl, že mu písař Adam Kazibaba udělal zmatky ve versálkách a tím sváděl vinu na něj. Zároveň od nich žádal horní podíl, čili tál.⁵² Napadlo ho to zřejmě proto, že Jan Táborský z Klokotské Hory již kverkem byl. Je zajímavé, jak se dva význační umělci

44 VACKOVÁ 1989, 94-95.

45 KROPÁČEK 1952, 81.

46 CHYTIL 1906, 79.

47 WINTER 1909, 186.

48 CHYTIL 1906, 48.

49 CHYTIL 1906, 184.

50 ŠIMEK 1891, 463.

51 KROPÁČEK 1952, 79.

52 ŠIMEK 1891, 465.

této doby snaží podnikat za účelem výdělků i přestože měli zakázek dosti. Pokud víme, tak se Pulěř kverkem nikdy nestal.

Když byl graduál skoro hotov, vyšlo najevo, že se Kaňkovským moc do Prahy přijet nechce a místo sebe posílali svého posla Balcara, který mapoval situaci v Praze a zprávy posílal svým pánům. Obzvláště pak neměl v lásce Adama Kazibabu a Kaňkovští dokonce připravovali dopis, ve kterém mu vyčítají, že za všechny průtahy a ztráty může jen on. Mezitím však v březnu roku 1561 dorazil Pulěř s dílem na Kaňk. Kaňkovští se na graduál podívali, měli připomínky k výzdobě a dali mu dva týdny na opravu. Tyto dva týdny se protáhli až do května. Největší zásluhu na zpoždění díla poté měl nejvyšší mincmistr Petr Hlavsa z Liboslavě. Ten se o kancionálu dozvěděl a chtěl zde být i se svým úřadem také zobrazen. Kaňkovští tedy vzkázali Pulěřovy: „*v týchž knihách pěkně vykontrfeitován byl a protož na místo příhodně, kteréžby k tomu erbu náleželo pomyslit v těch knihách jej vymalujete, neb toho na nás neztratíte.*“ Na konec ho opět vybízejí k rychlejší práci, „*neb se na nás lidé dotazují a my se za to stydíme.*“⁵³

Již v červnu dorazil Pulěř na Kaňk znovu s hotovým dílem. Zjistil však, že zde nikdo není, kromě posla Balcara. Ten ho ubytoval v hostinci s tím, že co sní, vypije a utratí, to za něj Kaňkovští zaplatí a druhý den ať dorazí znovu na radnici.

Fabián tedy na radnici dorazil, ale zjistil opět, že zde nikdo není. Uražen se odebral zpět do Prahy, dokonce byl tak rozhorlen, že na Kaňku nechal graduál i přesto, že za něj nedostal doplatek. Hned druhý den mu však peníze byly doručeny i s omluvou. Prý na něj čekali, ale ve vsi vznikl znenadání velký požár, tak museli odjet tam.

Bohužel nedokázali Kaňkovští svou knihu, kterou pořídili za tak velkou sumu a která měla být jejich chloubou, ochránit. Graduál jim násilím vzal již roku 1615 mincmistr Vilém z Vřesovic, který ho zničil.⁵⁴

U dalších jeho prací nemáme zmínky, že by nastali nějaké komplikace. Tento případ však ukazuje na jeho vytíženost. Pokud opravdu nepřijímal tovaryše, tak tím prodlužoval zakázky k nespokojenosti zákazníků.

⁵³ ŠIMEK 1891, 463-464.

⁵⁴ LEMINGER 1926, 200.

5 Rukopisy s Puléřovými iluminacemi

Fabián Pulěř byl tedy především iluminátorem a z jeho rukou vycházeli iluminace kodexů graduálů a kancionálů.

5.1 Graduály a kancionály

V 1. polovině 16. století se v českých zemích velmi rozvíjejí zpěvníky polyfonních mešních zpěvů (graduály) a zpěvníky duchovních písní (kancionály). Ty žily a plnily svou funkci vedle velkého rozmachu tištěné knihy.

Velký iluminovaný misál byl lehce nahrazen tištěným. Byl určen pro jednu osobu, pro kněze, takže jeho formát mohl být snadno stlačen na tiskařský rozměr. Kancionály a graduály byly určeny pro celé zpěvácké bratrstvo. Musely být tedy vybaveny velkými notami a literami a tudíž vyžadovaly velká folia, která by tiskařská dílna v té době technicky nezvládla.⁵⁵

Tento ohromný formát folií a váha rukopisu pak ovlivňovala velikost vazů, silných dřevěných desek a kování, které chrání rukopis před poškozením. „*Pro snadnější každodenní manipulaci s kodexy byly rukopisy často rozděleny do dvou či více samostatných dílů. Právě těmito znaky, jimiž se liší od běžné soudobé vazby a které souvisejí s praktickou funkcí vazby, tvoří renesanční vazby iluminovaných rukopisů foliového formátu zvláštní skupinu.*“⁵⁶

Takovéto zpěvní knihy měly svůj systém výroby. Víme, že se nejprve psal text, pak se linkovalo pro noty a naposledy se dělali iniciálky a malované versálky. Nenašel-li se nakladatel (dárce), zůstalo místo pro malovanou iniciálu prázdné, někdy načrtl malíř pouze obrysy, ale k provedení nedošlo.⁵⁷

Většina graduálů se skládá z:

- 1) Antifon o Panně Marii,
- 2) mešních oficií – a) o vtělení Páně v adventu („Rorate“), na neděle adventní a na všechny zasvěcené svátky Páně
b) o svatých a světicích Božích

⁵⁵ BOHATEC 1970, 52.

⁵⁶ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 445-446.

⁵⁷ KONRÁD 1893, 196.

c) votivní oficia o Panně Marii, o sv. Duchu, o Božím Těle, o umučení Páně, za moudrost, za déšť, v zármutku, za hříchy, za pokoj, svornost, lásku, církev apod.

d) za zemřelé.

3) Prózy, které začínaly většinou prózou o narození Páně.

4) Patriamina. Slovem („Patrem“ začínala na kůru vyznání víry). Bývali jednohlasné i vícehlasné.

5) Cantiones, písně s jediným nápěvem pro všechny. Začínaly obyčejně adventními písněmi o Panně Marii, následovaly na hody Boží, poté o svatých a světicích.

6) Nakonec jsou zde vícehlasné písně.⁵⁸

Chorální knihy jsou také encyklopedií různých erbovních a cechovních znaků, řada z nich je známa jen z těchto rukopisů nebo je to jedno z jejich nejstarších zobrazení.⁵⁹

Graduály a kancionály byly vždy doprovázeny iluminacemi, malířskou výzdobou. Tato výzdoba byla dokonale propojena s textem. Ukazuje se zde opravdový vztah obrazu a slova. „*I sám původ slova iluminace odvozený z latinského slovesa illuminare (osvětlovat, vykládat, líčit, rozuměj textu) tento vztah ještě umocňuje.*“⁶⁰ Jedinou možností, kdy byla porušena přímá návaznost na text, jsou iluminace s postavou donátorů. Ti se chtějí také nechat zvěčnit v rukopisu, který financují. Donátor ovlivňuje poté i ikonografii iluminací.⁶¹ Tyto zásahy donátorů do díla poukazují na čím dál tím větší postavení městské elity ve společnosti a na její vzrůstající sebevědomí.

Také je zde ukázán další vztah a to vztah antitezí antitypu a typu, byly srovnávány postavy Starého a Nového zákona, apoštolská církev s církví poškozenou či Kristus s Antikristem.⁶²

Malířská výzdoba spočívala v tom, že se zdůraznila textově výpravná místa, jako nadpisy nebo počátky textů. Bylo využíváno ornamentální výzdoby (armorenky, antické

⁵⁸ KONRÁD 1893, 252-254.

⁵⁹ ŠÁROVCOVÁ 2007, 278.

⁶⁰ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 445.

⁶¹ ŠÁROVCOVÁ 2007, 283.

⁶² BOHATEC 1970, 53.

sloupy, floristické motivy, vázy...) či iniciální ornamentiky nebo se do knihy namalovala samostatná vyobrazení.⁶³

Hlavní těžiště malířské výzdoby je především v oddílu proprium de tempore na iluminaci vloženou do těla iniciály s výjevy christologických svátků.⁶⁴ Další oddíly nebyly většinou iluminovány, ale od 15. století je pravidelně iluminován alespoň začáteční incipit dalších oddílů. „*Přibývají další náměty v okrajových bordurách, jež rozvíjejí hlavní výjev v iniciále v duchu typologického paralelismu starozákonními náměty nebo představují události časově související s hlavním výjevem.*“⁶⁵ I tak je proprium de tempore jediný s ustálenou ikonografií. Ostatní oddíly mají po většinou rozdílný výběr ikonografie, témat a iluminovaných incipitů.

V oddílu proprium de sanctis nacházíme incipity ke svátkům světců a v renesančním graduálu představoval jeho druhou nejbohatší iluminovanou část. Tento oddíl si osvojil ikonografii typů světců: apoštolové, mučedníci, vyznavači, biskupové, opati, panny, mučednice. Jsou zde tedy zástupci představující konkrétní určitý typ (mučedníci), páry představitelů typu (vyznavači) nebo dokonce i ikonografickou zkratkou zástupci určitého typu (apoštolové). Renesanční graduály rozšířily také výzdobu o iluminace jednotlivých incipitů antifon, které jsou ale z velké části pouze ornamentální. Také oddíl ordinarium misae byl iluminován a doprovázen rozličnou ikonografií.⁶⁶

Bohužel většina rukopisů s utrakvistickou tematikou byla ničena za bouřlivých událostí v 17. století spojených s rekatolizací českých zemí. „*Větší jich počet zničily bouře vojenské a politické 17. a 18. století, jakož i nevědomost a surovost věků novějších. Tak jsem se na jistém místě dověděl, že z vzácného kancionálu, o jehož ceně tenkrát ovšem opatrovatelé jeho žádného tušení neměli, mnoho zlatoskvoucích obrazů od studentů na prázdninách tam se zdržujících vyřezáno bylo, jimiž tyto čapky a pasy na šavle při vojenských zábavách svých zdobili.*“⁶⁷ Z Puléřova díla se nám však všechny doložené kancionály a graduály zachovaly v poměrně dobrém stavu. Až na Kaňkovský graduál, ze kterého zbyl pouhý fragment.

⁶³ TOBOLKA 1949, 49.

⁶⁴ Advent, vánoční a velikonoční okruh, svátek Nanebevstoupení Krista, svátek Seslání Ducha svatého, svátek Nejsvětější Trojice a svátek Božího těla.

⁶⁵ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 447.

⁶⁶ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 460.

⁶⁷ WOCEL 1859, 241.

5.2 Literátská bratrstva

Jedním z nejčastějších objednavatelů kancionálů a graduálů byla mimo jiné literátská bratrstva, která je brala také jako svou vlastní reprezentaci. Často byl iluminovaný rukopis chloubou a nejvzácnějším pokladem kostela, který se stává z feudálního chrámu, chrámem měšťanským. Tyto knihy jsou většinou vlastnictvím měšťanstva, které představovaly především bohaté měšťanské cechy zastupované konšely.⁶⁸

Literátská bratrstva byla úředně povolená společnost, jejichž hlavním úkolem bylo pěstovat chrámový, kostelní zpěv. Tato literátská bratrstva se nacházela jak v Čechách, tak na Moravě, a to jak ve městech, tak i na vesnicích. Jen na Starém Městě Pražském se nacházelo v 16. století šest těchto sborů či bratrstev při každém farním kostele a jeden při Betlémské kapli.⁶⁹

Tato bratrstva mívala většinou i svůj vlastní oltář a kruchtu. Každý kůr měl také svého zvláštního správce. Pokud se u kostela či kaple nacházela dvě bratrstva, a to buď latinská, nebo česká, činilo se vždy rozdílu mezi těmito kruchtami. Činnost bratrstev probíhala přibližně takto: „každého dne času ranního při východu slunce kostel farní jest se otvíral a pp. literáti kůru českého jednu hodinu ranní písně zpívali a jimi Boha vroucně chváliti za obyčej měli.“⁷⁰ A tuto činnost vykonávali s velkou vážností „v duchu a v pravdě“. A právě tato vážnost jejich údělu oslavy Boha byla také pohnutkou k tomu, aby si opatřili stejně vznešené zpěvní knihy. Nikdy na nich nešetřili a chtěli, aby byli co možná nejskvostnější, aby se vyrovnaly těmto kůrům, které přirovnávali k samým kůrům andělským.⁷¹

Hudební prameny byly tedy nedílnou a významnou součástí měšťanské kultury. Byla to kultura smýšlející novými myšlenkovými proudy plynoucími z prostředí německých zemí. Největší podíl na myšlení ale měla česká utrakvistická církev.⁷² Právě díky tomu jsou jejich zpěvní knihy v češtině. Idea chorálního zpěvu a písní v národním jazyce je původně husitská.

Fabián Pulch byl činný v Praze pouze dvanáct let a to v letech 1550-1562, což nám dokládá zapsání do cechu roku 1550 a úmrtí právě roku 1562. Za těchto dvanáct let

⁶⁸ BOHATEC 1970, 52.

⁶⁹ KONRÁD 1893, 123.

⁷⁰ KONRÁD 1893, 130.

⁷¹ KONRÁD 1893, 182.

⁷² ŠÁROVCOVÁ 2007, 280.

ale dokázal vytvořit mnoho velmi kvalitních děl. Ta nejdůležitější popíši v příštích kapitolách.

5.3 Graduál metropolitního chrámu sv. Víta

Mezi první Pulěfova díla patří Graduál metropolitního chrámu sv. Víta, který je proveden v latinském jazyce. Je to jediný doložený kodex v latině, který Pulěř iluminoval. Jedná se o pergamenový graduál o rozměrech 627x410mm a vazbou o rozměrech 660x430mm.

Objednávka vzešla z popudu prelátů a kanovníků, kantora dómské školy a oltářníka sv. Václava, roku 1551. Vedla je k tomu nenahraditelná ztráta spousty liturgických rukopisů při požáru roku 1541. Financován byl částečně od objednavatelů a částečně z toho, co vybrali od katolických křesťanů.⁷³ Vypovídá o tom zápis na foliu č.29v: „*Anno a verbo incarnato MDXLI sekunda die mensis Junii sancta Metropolitana ecclesia Pragensis permissione divina per nimiam satis impiam ignis voraginem maxime combusta est, non sine maximo ejusdem ecclesiae suppellectilis dispendio: utpote clenodiorum et aliarum id genus rerum preciosarum, potissime librorum cantilenarum, quas vulgo vocant psaltéria, gradualia, antiphonilia. Tandem anno Doi MDLI sub pontificatu sanctissimi in Christo patris et domini, dom. Julii papae tercii, anno pontificatus ejusdem secundo imperante gloriosissimo Carolo quinto, Romanorum, Ungariae et Bohemiae rege Ferdinando principe catholico, reverendi patres et domini, dom. Henricus Scribonius, praepositus, Valentinus Missenius decanus, Joaness a Puchow archidiaconus, Laurentius Tynensis, scolasticus, Joaness Przessticensis, capellae omnium Sanctorum praepositus, Joaness Masstioviensis, Sigismundus Boleslaviensis, praelati et canonici memoratae ecclesiae Pragensis tunc residentes praesentem librum in Dei optimi maximi laudem et honorem ac sanctorum patronum Viti, Venceslai, Adaberti, Sigmundi, quinque fratrum, Procopii, Ludmillae gloriam partim suis propriis impensis, partim aliorum piorum catholicorum subsidio de novo conscribere et redarcire fecerunt. Sit laus et gratiarum actio Deo altissimo Amen.*“⁷⁴ [1]

⁷³ KOSTÍLKOVÁ 1995, 22.

⁷⁴ Roku od vtělení slova 1541 druhého dne měsíce června božím dopuštěním stalo se, že spálen byl sv. metropolitní chrám Pražský přílišným zlořečeným ohněm k převelké ztrátě kostelního nábytku, totiž klenotův a jiných toho druhu věcí drahocenných zvláště knih zpěvných, ježto se obecně nazývají žaltáře, graduály, antiphonály. Na to pak r. 1551 v druhém roce pontifikátu nejsvětějšího v Kristu otce a

Pod tímto nápisem se nachází dvojportrét Fabiána Pulěře a Jana Táborského z Klokotské Hory, kteří zde klečí jeden za druhým před Kristem. Jsme si jistí, že se jedná právě o ně, jelikož jsou označení jmenovkami. Pulěř má u svých rukou napsáno Fabian a před sebou štít s jeho značkou složenou z písmen F a P a Táborský má nad sebou slova: „*Joannes Taborsky de Monte Klokotino, scriptor hujus libri*“ a před sebou štít na čtyři pole, dvě černá a dvě bílá. Štít nemá žádné heraldické znaky nebo ozdoby.⁷⁵

První z nich je tedy Jan Táborský z Klokotské Hory, kterému je zde již kolem sedmdesáti let, tak je také zobrazen. Je to postarší muž s vousy, jeho ruce jsou v modlitbě a oči zvedá k Ježíši Kristu. Oblečen je Táborský v dlouhý, řasený plášť fialové barvy. Fabian je naopak zobrazen ve věku okolo třiceti let, tedy jako muž v nejlepších letech „*obličej ušlechtilého, jehožto bílou pleť ruměnce prokvétají; máť kníry a bradu hnědé barvy*“.⁷⁶ Jeho plášť je tmavě červený a okolo krku vidíme bílý límeček, podobný doplněk nacházíme i u rukávů spodního roucha. [2]

Celý graduál svědčí o tom, že Pulěř vyšel ve svých iluminacích z Litoměřického graduálu. Je to patrné především z motivů bodláků, růží, révy, hrachoviny či lusky, které jsou provedeny velmi podobně jako právě v Litoměřickém graduálu.⁷⁷ Také postavy andělské, buďto dětské nebo oblečené v dalmatikách jsou příbuzné s touto zpěvnou knihou. Přesto se domnívám, že Pulěř je o krok napřed. Iluminace jsou krásné, lehce provedené a barevně sladěné. Skupiny postav jsou v přirozeném postoji, konverzují a vzájemně na sebe reagují. Plynulost záhybů rouch, která přiléhají k tělu, je vliv vlašský.⁷⁸ Na některých listech je vidět velmi pečlivé a jemné provedení iluminací.

Pulěř zde také rozšířil dosud prováděnou ikonografii. Tak například pod kolumnou na foliu 134r se objevuje ke svátku Zmrtvýchvstání Krista starozákonní výjev Přejít Izraelitů přes Rudé moře nebo na foliu 154r ke svátku Seslání Ducha svatého je pod kolumnou k vidění výjev Filipa křtícího služebníka etiopské královny Kandances.⁷⁹

pána papeže Julia III., za panování přelátného Karla V. císaře Římského, Uherského a Českého krále Ferdinanda, knížete katolického, ctihodní otcové a páni: Jindřich Scribonius, probošt, Valentin Míšenský, děkan, Jan z Puchova, arciděkan, Vavřinec Týnský, školastik, Jan Přeštický, probošt kaple všech Svatých, Jan Mašovský, Sigmund Boleslavský, prelátové a kanovníci nezmíněného Pražského chrámu toho času při něm sídlící dali sepsati a zhotoviti tuto knihu ke cti a chvále Boha svrchovaného, a ku chvále svatých patronů Víta, Václava, Vojtěcha, Sigmunda, pěti bratří, Prokopa a Ludmily dílem nákladem svým vlastním, dílem pomocí jiných pobožných křesťanů katolických. Budiž dík a chvála Bohu svrchovanému. Amen.

⁷⁵ WOCEL 1859, 248.

⁷⁶ WOCEL 1859, 248.

⁷⁷ CHYTIL 1906, 180.

⁷⁸ CHYTIL 1906, 183.

⁷⁹ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 447.

Celý graduál obsahuje až na devatenáct velkých iniciál s figurálními výjevy a okraje zdobené přírodními ornamentálními motivy. Některá folia bohužel chybí a některá jsou bez jakékoliv výzdoby.

5.3.1 Puléřova výzdoba graduálu

Další stranou je právě latinský popis objednávky s dvojportrétem Puléře a Táborského (f 29v). Na protějším foliu (30r) se nachází v liteře G postava biskupa s bílou mitrou na hlavě. Vedle něho začíná oslavný zpěv na sv. Řehoře, je tedy možné, že Puléř chtěl touto figurou v liteře připomenout papeže Řehoře Velikého.⁸⁰ [3]

Uprostřed listu se nachází překrásná versálka A(d te levavi animam meam). V její horní části se vynořuje z oblak Bůh Otec, aby žehnal postavě v dolní části. Tato postava sice vypadá jako měšťan 16. století, u kolenou jí však leží koruna a harfa, což naznačuje, že se jedná o krále Davida (koruna jakožto král Izraele a harfa či citara je hudební nástroj, na který hrál králi Saulovi).⁸¹ Za pozornost jistě stojí i krajina s kostelíkem a domy v pozadí. Nebe přechází ze žluté do červánků, což způsobuje pocit západu slunce. Pokud se jedná opravdu o krále Davida, mohlo by jít o označení svatého města Jeruzaléma. Celá litera je provedena v krásné světle fialové barvě. V liteře si také nelze nepovšimnou zakomponované nahé mužské postavy, která jakoby vyrůstala z rozvilin. [4]

Další literou je litera E(cce advenit dominator dominus) se křtem Krista v Jordáně (f 53v). V horní části se objevuje Bůh Otec, který proniká oblaky ve své záři a shlíží dolů na křest svého syna. Ve spodní části se tedy nachází postava Krista ponořená nohami ve vodě. K němu se sklání Jan Křtitel, který klečí na břehu řeky. Za ním stojí anděl, který čeká, až vyjde Kristus z vody a bude se moci osušit rouškou, kterou drží v rukách. Na druhém břehu stojí jakási bouda ve křoví a za ní se již rozpíná les. V pozadí vidíme město, možný odkaz na Jeruzalém. Nejlépe vykreslena je zde postava Jana Křtitele se svaly na rukou, jinak působí malba poměrně zběžně. [5]

Krásná versálka R(esurrexi et adhuc tecum sum) nacházející se na foliu 134r má v sobě obraz vzkříšení Páně. Nad uzavřeným hrobem se vznáší zmrtvýchvstalý Kristus ve vzdušném purpurovém kabátu se zlatým lemováním. Pravou rukou žehná a v levé ruce drží vítěznou korouhev. „*Postava to krásně pojatá, nahé tělo jest pečlivě dle*

⁸⁰ WOCEL 1859, 248.

⁸¹ ROYT 2006, 67.

*pravidla anatomie kresleno, byť i ruce a nohy příliš svalovité byly.*⁸² Spící vojáci jsou zde skvěle kresleni a malováni. Především voják v popředí, který se právě probouzí a kryje si oči před září Krista. [6]

Ve spodním lemu strany zobrazil Pulěř přechod Izraelitů přes Rudé moře. Izraelité právě vycházejí z moře a za nimi se zavírají vlny na faraonovo vojsko. Zajímavostí jsou rozmanité postavy Izraelitů, kteří jsou oblečeni do středověkého oděvu a někteří mají dokonce v rukou palcáty, ježkové palice nebo i husitské cepy. Mojžíš stojí a kyne holí k moři, kde se v dáli hemží faraonovi vojáci, které pohlcuje moře. V bordurách nacházíme pletence s bodláky a mezi nimi anděla držícího znak arcibiskupství. [7]

Další Pulěřova iluminace se týká výjevu Nanebevstoupení Krista v liteře V(iri Galilei quid ammiramini), kde můžeme spatřit shluk apoštolů, mezi nimi i Pannu Marii (f 151r). Na jejich obličejích vidíme údiv a zároveň jakousi pokoru vůči Bohu. Na hoře je obtisk Kristových nohou a poté už jen pohled na spodní polovinu vznášejícího se Krista k nebesům. [8]

V dolejší obrubě máme pak Eliáše v ohnivém voze, který se právě vznáší nad zem. Na zemi klečí Eliáš a trhá své roucho. Jde o příběh ze Starého zákona: „*šli tedy spolu dál a rozmlouvali, když vtom je náhle rozdělil ohnivý vůz s ohnivými koni – Eliáš ve vichru vystoupil do nebe! Když to Eliáš uviděl, vykřikl a víckrát už ho neviděl. Eliáš vzal své roucho a roztrhl je na dva kusy.*“⁸³ Jedná se o velmi dynamickou malbu, kde můžeme skoro až cítit rychlost odlétajícího vozu, který téměř hoří zlatem. Za tímto výjevem se rozprostírá krásná perspektivní krajina. [9]

Seslání Ducha svatého obsahuje další folium 154r s iniciálou S(piritus Domini replevit orbem terrarum). Spatřujeme zde dvanáct apoštolů, kteří obklopují Pannu Marii, sedící uprostřed iluminace. Nad nimi se vznáší holubice, která je osvětluje Duchem svatým. Obličejové jsou velmi jemně a pečlivě malovány. [10] V bordurách se nachází růžové růže, do nichž jsou vpleteni andělci. Ve spodní části strany je výjev jáhna Filipa, který křtí v řece muže černé pleti, komorníka královny Kandaces. Vpravo stojí komorníkův červený vůz, na kterém má položený svůj šat. Vůz je tažen bílými koňmi, kteří upoutají pozornost svým dobrým provedením. [11]

Na další straně je zobrazena Poslední večeře Páně. Bohužel je obraz poškozen a barvy jsou rozmazány. I tak vidíme, že se jedná o literu C(ibavit eos ex adipe frumenti).

⁸² WOCEL 1859, 248.

⁸³ BIBLE 21. STOLETÍ, 2 Kr 11-12.

Uprostřed sedí Kristus, nad nímž je umístěn zelený baldachýn, dřevěný strop a „*k jehožto lůnu se miláček Jan nenuceným způsobem se kloní*“.⁸⁴ Třetí postava apoštola po Kristově pravici se od něj odklání a nalévá si nápoj z karafy. [12] Ve spodní části pozorujeme Izraelity, kteří chytají manu. Nejlépe kresleny jsou ženy, které se jí snaží chytit do zástěr, věder či různých košů. Muži padají přes sebe a sbírají manu po zemi, pomáhají i děti. Celý výjev se odehrává před stany, které jsou pozadím obrazu a ubírají se až do veliké dálky. Je zde tedy naznačeno velké množství Izraelitů. Na obraze je vše pohyblivé a dynamické, především drapérie ženských šatů a pohyby mužů. [13]

Krásou vyniká také iniciála S(alve sancta parens), ve které je zobrazena assumpta (panna v slunci oděná)⁸⁵, kterou korunují dva andělci (f 189r). Ve výrazu obličeje vidíme matku, ochraňující a milující svého syna držícího v náručí. [14] Zajímavým obrazem je také v dolejší obrubě obraz, jehož námět se nachází ve Zjevení sv. Jana.⁸⁶ Jedná se o apokalyptickou ženu s korunou, svatozáří s hvězdami, křídly a s dítětem na rukou, která stojí na srpečku měsíce. Vedle ní stojí drak: „*hle veliký rudý drak se sedmi hlavami a deseti rohy a na těch hlavách sedm korun. Jeho ocas vlekl třetinu nebeských hvězd a svrhl je na zem.*“⁸⁷ My se ale na obraze ocitáme ve scéně z pouště. Žena sem uletěla před drakem, když jí narostla orlí křídla. Drak letěl za ní a „*vychrlil za tou ženou vodu jako řeku, aby jí strhl proud. Země však ženě pomohla: otevřela ústa a pohltila řeku*“.⁸⁸ Toto otevření země máme právě zde zobrazeno. [15]

Velmi zdařilé jsou také postavy sv. Petra a sv. Pavla v růžové liteře M(autem mis honorati sunt) na foliu 197v. Oba mají své atributy Petr klíč a Pavel otevřenou knihu, ve které zřejmě právě četl, ale svou četbu přerušil díky konverzaci s Petrem. Jsou krásně vykresleni, hlavně v drapérii šatu. [16]

Ne všechny iluminace jsou provedeny se stejnou pečlivostí a jemností. Mezi ty hůře kreslené patří obrazy sv. Víta, sv. Jana a zavraždění sv. Václava, je tady tedy ta možnost, že byly provedeny jiným malířem nebo Puléřovým učedníkem. [17]

Na poslední iluminaci, kterou stojí za to zdůraznit a má Puléřovu kvalitu, je zobrazeno Nanebevzetí Panny Marie. Čtyři andělé vynášejí Pannu Marii na nebesa a dva jí korunují. Celé pozadí je zlaté. Ve spodní části folia se nachází prázdný sarkofág Panny Marie obklopený klečícími apoštoly vzhlížejícími k nebesům. [18] Na levé straně

⁸⁴ WOCEL 1859, 249.

⁸⁵ ROYT 2006, 190.

⁸⁶ WOCEL 1859, 249.

⁸⁷ BIBLE 21. STOLETÍ, Zj 12,3-4.

⁸⁸ BIBLE 21. STOLETÍ, Zj 12,14-15.

dole modlí se kanovník a za ním stojí paní, která jistě také přispěla k vyhotovení rukopisu, bohužel není zapsána mezi donátory na foliu 29v a tudíž ji nelze blíže určit.

[19]

Fabián Pulěř ve své první nám známé práci ukázal, jak umí pracovat s kresbou, malbou a jak dokáže být pečlivý v zobrazení pocitů v tvářích a v konverzacích mezi nimi.

5.4 Žlutický kancionál

Žlutický kancionál je jedním z plně dokončených Pulěřových děl, rozměru 60,9x40,2 cm. Některé významné iluminace tohoto kancionálu jsou značeny FP s daty 1557-1558.⁸⁹ Byl dokončen asi roku 1558, zřejmě 2.dubna (sobotu před Květnou nedělí).⁹⁰ Byl objednáán žlutickými měšťany a také knížaty bratry Henrichem starším a Henrichem mladším, sv. římské říše purkrabaty v Míšni, hrabaty z Hartensteina, pány z Plavna a z Gerova a dalšími. Tuto informaci víme přímo z kancionálu. Na první straně totiž spatřujeme jejich celostránkový znak, který je prokládaný zlatem a velmi pečlivě provedený. Nad ním se nachází nápis: OSWICENCENYCH A WYSOCZE VROZENYCH KNIŽAT A PANVOW PANA HENRICHA STARSSIHO A PANA HENRICHA MLADSSIHO BRATRI SWATE RZIMSKE RZISSE PVRGHRABAT W MISSNI HRABAT Z HARTSSTEINA PANVOW Z PLAWNA A Z GERWOWA, 1558.⁹¹ [20]

Další krásné heraldické znaky nacházíme na druhém listu, kde se nachází znak: „Oswicene a wisecze urozene Knieznie a Paní Paní Marketie Swate Rzimské rziisse Purgkrabinie w missníí hrabnice z hartnssteina paní z plaena z Gerowa, wdowa Vrozena hrabinka za Salmu.“⁹² Pod znakem hrabat ze Salmu můžeme vidět monogram Fabiána Pulěře. [21]

Na druhém listě druhé strany spatříme další znak a ten patří též dámě: „Oswicene awisoce urozene Knieznie a pani pani Dorotie Katerzinie purghrabinie w

⁸⁹ VACKOVÁ 1997, 334.

⁹⁰ GRAHAM 2010, 502.

⁹¹ GRAHAM 2010, 501.

⁹² WOCEL 1859, 251.

*Miseni grabince z hartnsstein pani z plawna a Gerowa, urozena markraběnka z Brandenburku, 1558.*⁹³ [22]

Kancionál byl velice nákladný. Na přední desce se nachází zápis dobového písaře, kde uvádí soupis položek i s cenami. „*V tomto graduálu jest dvě stie čtyridceti puol desáty koží i s nepsanými, a tak v počtu všech učiní vosm kop čtrnácte listuov. Vydáno peněz na pergamen i do psaní a notování sto třidceti devět kop, vše míšenských a 17 groš. míšenských. Kniehaři od vázanie 10 kop míš. Za pukly puol třetí kopy míš. A přitom vynaloženo a dáno od malovanie erbuov osvícených knížat a jejich milosti osvícených kněžen y také mestského, též od illuminování versalií obzvláště jednoho každého jakž tuto dole poznamenáno jest.*“⁹⁴ Pod tímto zápisem se nachází seznam všech iluminací i s cenou, kterou stojí. Dohromady to pak dalo 283 kop a 12 grošů míš.

Velmi zajímavou součástí Žlutického kancionálu jsou básně Jana Táborského z Klokotské Hory. První se nachází na druhé straně prvního listu a vyznačuje se zajímavou kreativitou, jelikož začáteční písmena dávají dohromady jeho jméno. Začátek básně zní:

Jasnost slunečná všecko osvěcuje,
A proto věčná všude svítězuje,
Nic jasnějšího slunce silnějšího
pravdy většího.
Temnost jasnosti musí postoupiti,
A blud s každou lstí pravdě ustoupiti,
Blažená pravda, bídná s bludem křivda
nezískat' nikda.
O pravdu stáli Žlutičtí měšťané,
Rozumným dali jazykem nákladně
Sobě dělali knihy tyto psáti
chtíce z nich zpívati.
Ke cti a chvále votci nebeskému,
Y také sále spasiteli svému...

Pod touto básní následují tyto verše:

Rukou učedníka mého
Wawřince přijmim Bílého

⁹³ WOCEL 1859, 250.

⁹⁴ GRAHAM 2006, 501.

Tyto knihy notovány,
Psány, šťastně dokonány.

1558⁹⁵ [23]

Na druhém listě se nachází další báseň, která pojednává o udělení znaku Janu Táborskému z Klokotské Hory císařem Ferdinandem I. Habsburským roku 1557.⁹⁶

Ctného užitku ctná práce dochází,
Jakož pak vskutku teď se to nachází,
Ctný pán Římský král ctný dar tomu jest dal
ctné knihy jenž psal...⁹⁷

Pod touto druhou básní se nachází právě znak Jana Táborského. Štít s červeným křížem, nad nímž je zlatá koruna, je rozdělený na čtyři černobílá pole. V dolejších černém poli vidíme bílou holubici a v protějším bílém černého hada. [24]

5.4.1 Pulěřova výzdoba kancionálu

Jednou z dalších celostránkových iluminací je znak města Žlutic, který se skládá z věže s cimbuřím a je dělený na dvě pole. V pravém, černém poli se nachází bílý lev a v levém, zlatém poli jsou položeny hrábě. Jedná se o rodinný znak pánů z Risenburka, kteří ho okolo roku 1433 propůjčili městu Žluticím. [25]

Velmi kvalitní iluminací kancionálu je iluminace v liteře W(semohúci wotzte). Můžeme zde spatřit Boha Otce, který drží na klíně rozevřenou knihu, jejíž stránky obrací beránek. Nad trůnem plápolá sedm ohňů a okolo něj jsou zobrazeny symboly evangelistů. Po okrajích celé iniciály se nacházejí starci klanící se Bohu. Mezi nimi je zobrazen v červeném rouchu sv. Jan Evangelista. Jedná se tedy o výjev ze Zjevení sv. Jana. „Skladba obrazu jest výborná, zvláště podivuhodna jest plnotvárnost vzduchová, v rozmanitých odstínech oblak, záře a oblohy se jevící, a s výborně sestavenými černými postavami v ladný celek splývající.“⁹⁸ Ve spodní části spatřujeme anděla, hrajícího na varhany a vedle něj klečící pár donátorů Havla Lubenského a Marthy, jeho manželky. V jejich obličejích si můžeme povšimnout zajímavé charakteristiky ve tvářích. [26]

⁹⁵ WOCEL 1859, 250.

⁹⁶ MYSLIVEČEK 1993, 62.

⁹⁷ WOCEL 1859, 251.

⁹⁸ WOCEL 1859, 251.

Krásný list s literou D(ítie narodilo se) nechali zhotovit Bartoloměj Košman a Anna, manželka jeho, kteří jsou zobrazeni hned vedle iniciály.⁹⁹ V iniciále spatřujeme výjev Narození Páně. V jesličkách leží malý Ježíšek, ke kterému sklání se jeho matka se sepjatýma rukama v modlitbě. Také zde vidíme sv. Josefa, který drží v ruce lucernu, ta vlastně osvětluje celý tento výjev. Zjevně se výjev nenachází ve stájích, ale v nějakém podloubí, v pozadí se rozprostírá noční město. Motivy této iluminace se shodují s dřevorytinou v malém pasionálu A. Dürera. Na toto téma přímo odpovídá obraz ve spodní části folia, na kterém vidíme anděla zvěstujícího šťastnou novinu třem pastýřům, narození Spasitele. Celý obraz je osvětlen září anděla vystupujícího z nebes a pastýři jsou zahlceni jeho světlem, až si oslnění zakrývají tváře. [27]

Na dalším foliu můžeme hledět na skvělé arabesky, nachází se zde medvěď hrající na dudy. Dole pak klečí dárce, kterému se zjevuje Kristus držící ve své ruce kalich, vedle dárce je jeho osobní znak se jménem Mikuláš Ratiborský. [28]

Dvě folia v tomto kancionálu patří cechu řeznickému. Na jedné straně je zobrazeno v iniciále W zmrtvýchvstání Krista. Krásně stavěný, elegantní Kristus jednou rukou žehná světu a v druhé drží korouhev vítězství. Tři spící žoldněři jsou velice zajímavě umístěni. Jeden spí čelem k nám a nohou jakoby se opíral o iniciálu. Druhý je k nám zády, má hlavu opřenou o hrob a jeho noha přímo vyčnívá přes iniciálu. Třetí žoldněř se již probouzí a oslněn světlem Krista kryje si tvář svým štítem. V pozadí vidíme krácející tři Marie a město Jeruzalém, kde jsou však stavby gotické.

V pravé borduře pozorujeme zápas Samsona se lvem, z jehož tváře je cítit napětí, které vydává v boji. Nad ním je umístěn znak cechu řezníků. Jedná se o červený štít s českým lvem, který drží v tlapách topírku. Údajně byl cechu udělen již Janem Lucemburským, ale doložený je až erbovním listem Zikmunda Lucemburského z roku 1437.¹⁰⁰ Pod tímto výjevem je obraz učedníků jdoucích do Emauz, ke kterým se právě připojil Kristus. Ve spodní části poté vidíme moře a na něm v dáli loď, ze které již padá Jonáš, aby ho následně pohltila velryba. „*Hospodin však zařídil, aby Jonáše spolkla jedna velká ryba, a Jonáš v jejím břiše strávil tři dny a tři noci. V břiše velryby se Jonáš modlil k Hospodinu, svému Bohu.*“¹⁰¹ Tento námět zde samozřejmě není náhodný, ale přímo odkazuje ke Zmrtvýchvstání Krista, jelikož Jonáš strávil v břiše

⁹⁹ GRAHAM 2006, 502.

¹⁰⁰ BUBEN 1994, 81.

¹⁰¹ BIBLE 21. STOLETÍ, Jon 2,1-2.

velryby tři dny a tři noci, stejně jako Kristus v hrobě. V přední části ho již vyvrhuje na břeh, kde se v dálce objevují skály s gotickým kostelem. [29]

Na straně vedle tohoto je další strana cechu řeznického, na které jsou zobrazeni tři řezníci při porážce vola. [30]

Za pozornost stojí také obraz Svaté trojice uvnitř versálky P(ožehaná buď svata trojice). Spatřujeme zde Boha Otce sedícího na trůně, oblečeného v bohatém rouchu s papežskou tiarou držícího svého mrtvého syna Ježíše Krista, u kterého přímo cítíme těžkost jeho bezvládného těla. Jeho tělo je opravdu krásně, ladně vykresleno dle anatomie. Po stranách trůnu jsou dva andělé, kteří nadzvedávají Boží plášť. Nad nimi se vznáší Duch Svatý v podobě holubice. Ve spodní části jsou zobrazeni klečící Pawel Geldnar z Austi nad Labem a Kateřina manželka jeho.¹⁰² [31]

Na dalším obraze si nejspíše Pulchř hodně zakládal, je totiž signovaný jeho značkou. Jedná se o literu N(akrmil jest je), která je celá složená z révy a vinných listů, kde se nachází Poslední večeře Páně. Jedná se o nejzdařilejší iluminaci v tomto kancionálu, jelikož i podle pohledů apoštolů, kteří mají udivený a polekaný výraz, lze poznat, v jaké chvíli se zrovna nacházíme. „„*Pohledte ale – ruka mého zrádce je na stole vedle mé. Syn člověka sice odchází, jak je určeno, ale běda tomu, kdo jej zrazuje.*“ *Začali se tedy dohadovat, kdo z nich že se to chystá udělat.*“¹⁰³ Vpředu vidíme v hnědé sutaně Jidáše, který má v ruce měsíc s penězi. Vinná réva se pne po borduře celé strany a značí krev Páně.¹⁰⁴ V této borduře vidíme znak soukenického cechu, tento list tedy platil tento cech. [32]

Nachází se zde také schválně zničený list s nadpisem O s. M. Janu z Husince. V iniciále R(adujme se wszichni) lze, i přes velké poničení, poznat postavu mistra Jana Husa na hranici, přivázaného k břevnu a obklíčeného plameny. Vedle iniciálky lze rozeznat dva muže, jeden rýpe vidlemi do hranice a druhý rozdmýchává oheň. Ve spodní části stojí muž s palmovou ratolestí v pravé ruce a v levé ruce s páskou, kde lze rozeznat pouze slovo bakalář. Nicméně se jedná o list dokazující již uctívání mistra Jana Husa jako světce. [33]

Na listě s nadpisem O posvěcení chrámu Božího můžeme vidět další zajímavou literu O(kterak velmi hrozne), kde je uvnitř obraz gotického kostela před kterým sedí dvě jeptišky či babky prodávající svíčky. Po straně nad arabeskou se objevuje výjev,

¹⁰² GRAHAM 2006, 502.

¹⁰³ BIBLE 21. STOLETÍ, Lk 22,21-23.

¹⁰⁴ WOCEL 1859, 253

který se vyskytuje velmi zřídka, výjev posvícení. Nachází se na vesnici, kde v pozadí můžeme vidět různá stavení a chalupy. U nich tančí bujarý dav, zatímco ostatní sedí u hostince. V popředí kráčí dva zbrojnoši podpírající jeden druhého a naproti nim jde hospodský, který smeká klobouk a nese velkou konev. „*Vyobrazení toto připomíná živě podobné plody souvěkých nizozemských umělců, zvláště Petra Brueghela.*“¹⁰⁵ [34]

Ve Žlutickém kancionále prokázal Pulěř svou schopnost měnit kompozice stejných námětů, které již předtím tvořil. Také ukázal, že je schopen se obstojně vypořádat s žánrovými scénami či s portréty donátorů.

5.5 Kaňkovský graduál

Z tohoto jistě krásného graduálu se dochovaly bohužel pouze zlomky a to tři krásná folia s celostránkovými iluminacemi a jeden kousek písně. U Pulěře jej objednal havířské literátské bratrstvo v Kaňku u Kutné Hory roku 1559 a dokončen byl roku 1561. Problémy s objednávkou a dohady mezi Kaňkovskými a Pulěřem jsem vylíčila v kapitole o jeho profesním životě.

Graduál byl prý bohužel roku 1615 zničen Vilémem Vřesovcem,¹⁰⁶ což byl nejvyšší mincmistr království českého, který již v této době, před bitvou na Bílé Hoře, si vynucoval od obcí, ve kterých měl dobré postavení, různé české památky, které poté ničil.¹⁰⁷ Takto si vynutil i Kaňkovský graduál pro jeho kacířský obsah a zničil ho. Zbyla právě jen tato vyříznutá folia.

5.5.1 Pulěřova výzdoba graduálu

První dvě zachovaná folia zobrazují příběh kutnohorských havířů.¹⁰⁸ V roce 1496 povstali v kutnohorských stříbrných dolech havíři. Král Vladislav II. Jagellonský je nechal zatknout, deset z nich popravili v Poděbradech a tři odvezli tajně na hrad Křivoklát. Na Křivoklátě poté popravili dva z nich a to Holého Želmova a Ondřeje Němce. Třetím byl Vít Krchavý, kterému se podařilo z pout uniknout, omráčit kamenem kata a utéci. Brzy poté vyšlo však najevo, že havíře odsoudili podle

¹⁰⁵ WOCEL 1859, 253.

¹⁰⁶ LEMINGER 1926, 200.

¹⁰⁷ ŠIMEK 1891, 461.

¹⁰⁸ BOHATEC 1970, 52.

nepravdivých obvinění, která měla jen zamaskovat důlní úředníky, kteří krále okrádali. Vladislav je dal sice poté umučit, dvanácti mrtvým havířům to však život nenavrátilo.¹⁰⁹

Na první celostránkové iluminaci tedy vidíme popravu havířů v Poděbradech. V popředí se připravuje kat setnout již třetí hlavu, dvě těla totiž leží bez hlav na zemi a v pozadí je ještě sedm havířů v bílých košilích připravených na smrt. Dále spatřujeme postavy v módních oděvech sedících na koních, z nichž dva ukazují čísla na prstech, je tedy možné, že se jedná o úředníky okrádající krále. Vše je zaplněno spoustou lidu, který se přišel podívat na popravu. V pozadí spěchá na koni posel, který má dopis a nese asi zprávy o nevinosti havířů a za ním se rozprostírá krajina s městem Poděbrady. Jedná se opravdu o Puléřovu skvělou práci. Každá postava na této straně má svůj vlastní osobitý charakter, každá má jiný výraz ve tváři. Můžeme také vidět zručnou práci v drapérii. Navíc má každá důležitá postava u sebe nápisovou pásku, takže můžeme identifikovat havíře: Cerny, Mladek, Duchek, Wyktoryn, Kuzel atd.. [35]

Naproti tomu je na další straně výjev z Křivoklátu, kde jsou dva popravení horníci a Krchavý, který drží ve své košili kameny a hází je po katovi. Již ho trefil, neboť mu teče krev na hlavě. Na to, že se v příběhu vypráví, že ho pouze omráčil kamenem, to vypadá, že ho chce spíše ukamenovat. Kat si brání obličej rukama a klesá k zemi. V pozadí můžeme spatřit hrad Křivoklát. [36]

Nejpropracovanější je však iluminace Upálení mistra Jana Husa. Jedná se o poměrně morbidní podívanou. V popředí se nachází hranice s Janem Husem, kterému se zračí v obličejí opravdové utrpení. Okolo hranice stojí čtyři pohunci rozdmýchávající oheň a u nich z pravé strany církevní hodnostář, který jim ještě radí, jak to mají dělat co nejlépe, aby hranice pěkně hořela. Celý výjev je plný lidu patřícího především ke katolické církvi. Tak zde můžeme po levé straně vidět skupinku obtloustlých mnichů bavících se mezi sebou, ale i jeptišky na straně druhé. V pozadí sedí na koni král Zikmund s korunou a žezlem, ke kterému promlouvají kardinálové a papežové. A opět skoro každá postava má svůj vlastní výraz. Můžeme například vidět na pravé straně postavu muže, kterému zjevně kouř vlétl do očí a tak si je teď mne. V pozadí se rozprostírá krajina s městem Kostnicí. Nad celou kompozicí se vznáší anděl držící trnovou korunu a nad ním se vynořuje z oblak žehnající Kristus. Tento obraz je skvělé dílo vyjadřující utrakvistickou společnost té doby a její postoj k mistru Jana Husovi,

¹⁰⁹

<http://www.krivoklat.cz/krivoklat-od-a-do-z/osobnosti/vladislav-jagellonsky/>

který se zde začíná projevovat již jako národní světec, který byl obětí „špatné“ katolické církve. [37]

Je opravdu velkou škodou, že se nedochoval graduál celý, byl zajisté plný dalších skvělých výjevů, jako jsou tyto tři.

5.6 Lounský graduál

Lounský graduál Jana Táborského, jak je dnes nazýván, je poslední Pulěřova zakázka, o které víme. Graduál datujeme z přípisů letopočtů totiž mezi roky 1561 až 1563. Pulěř zemřel roku 1562, a tudíž nestihl dílo dokončit.¹¹⁰ Kým bylo dokončeno, nevíme, ale s největší pravděpodobností někým z jeho dílny.

Tento graduál je krásným příkladem cechovních znaků, protože byl objednan příslušníky středních sociálních vrstev, různými cechy, lounskými měšťany, kteří jsou zde také uvedeni buďto celým jménem nebo alespoň monogramem a členy vladyckého rodu, Jiříkem Rozumem a Matějem z Bílejova, pro literátské bratrstvo českého kůru při chrámu sv. Mikuláše v Lounech.¹¹¹ Tuto skutečnost dokazuje hned na úvodní straně (f IIv), na kterém jsou zobrazeny znaky vladyků Jiříka z Rozumu a Matěje z Bílejova a Jana Táborského z Klokotské Hory.

5.6.1 Pulěřova výzdoba graduálu

Lounský graduál obsahuje na jednatřicet iluminovaných folií s různými výjevy, většinou se znaky cechů, které rukopis financovaly anebo s monogramy či se jmény donátorů.

Hned na prvním foliu (f 1v) vidíme edikulový portál se zlatými korintskými sloupy, ve kterém se nachází znak města Loun. „*Na modrém štítě je stříbrná hradební zed' z kvádrů, ke krajům štítu šikmo stoupající. Ve střední její části nad otevřenou branou bez vrat, ale s vytaženou zlatou mříží jsou čtyři stínky cimbuří, nad krajními šikmými částmi hradby je po dvou stínkách. Za hradbou vyrůstají dvě vysoké osmihranné věže, rovněž stříbrné a kvádrové, každá s jedním vysokým oknem, třemi*

¹¹⁰ WINTER 1909, 189.

¹¹¹ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 447.

stínkami cimbuří a červenou stanovou střechou se zlatou makovicí. Mezi věžemi je zlatý měsíc v první čtvrti a před ním zlatá šesticípá hvězda. ¹¹²

Pod ním se nachází dva další znaky, jeden patří Janu Táborskému z Klokotské Hory (na pásce napsáno: I. T. Z KLOKOTSKE HORY), který byl roku 1557 přijat do rytířského stavu ¹¹³, a druhý právě vladykům (na pásce psáno: GIRZIK ROZUM MISTR MATYASS Z BILEIOWA). Dole vidíme nápis data MD LXIII, což je velkou výhodou pro datování rukopisu. Nahoře na sloupech stojí dva andělci v nikách, kteří drží feston, uprostřed s motivem ovoce. Nejlépe provedeny jsou znaky Klokotského a vladyků, které, ač jsou bez figurálních výjevů, se projevují velkou hybností. [38]

Velmi zajímavé je také další folium, na kterém vidíme v iniciále W(ssemohúcý wotzce wieczný) krále Davida, který z profilu klečí a modlí se před zjevujícím se Kristem v růžovém oblaku nebes. Je oblečen do krásného renesančního červeno-žlutého oděvu, který je po stranách lemován bílou kožešinou. Za ním se rozprostírá krajina s městem, možný odkaz na Jeruzalém.

Pod kolumnou v obdélném pozlaceném rámu, který přechází i v horní borduru je umístěn dramatický výjev Mojžíšovy bitvy s Amalechitskými. „Potom přitáhl Amalek a bojoval v Refidimus s Izraelem.“ Mojžíš tenkrát řekl Jozuovi: „Vyber si muže a vytáhni s nimi do boje proti Amalekovi. Já se zítra postavím na vrchol pahorku a budu mít v ruce Boží hůl. Jozue udělal, jak Mojžíš řekl, a bojoval s Amalekem. Mojžíš, Áron a Hur zatím vystoupili na vrchol pahorku... Aron a Hur mu pak podpírali ruce každý z jedné strany, takže jeho ruce zůstali na místě až do západu slunce. Tak Jozue porazil Amaleky i jeho lid mečem.“ ¹¹⁴ Tento výjev je označen na kameni slovy „Moises púgns. Cu Amal Exo. XVII“. V pravé části nad velkým kamenem podpírají Mojžíšovi ruce Áron, bratr Mojžíše, a Húr, jeho švagr. V dolní části se odehrává ještě nerozhodnutá bitva mezi Amalchetskými a Izraelity. „Levé oddíly Izraelitů, bojující pod vztyčeným žlutým praporcem, mají muže oděné do brnění. Vpravo sedí na koních amalechitští muži oděni do červených šatů a orientálních turbanů. Jeden z nich třímá vztyčený praporec s půlměsícem.“ ¹¹⁵ [39] Tato skutečnost odkazuje na sílící vytrvalé boje s Turky, tato bitva byla tedy aktualizována jako ve smyslu soudobého boje křesťanů proti expanzi

¹¹² ČAREK 1985, 235.

¹¹³ MYSLIVEČEK 1993, 62.

¹¹⁴ BIBLE 21. STOLETÍ, Ex 17,8-13.

¹¹⁵ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 447.

osmanské říše do Evropy. Nad obzorem vidíme kopcovitou krajinu s hrady. Celá iluminace se odvolává na dřevořez vydaný v roce 1541 ve Vitemberku.¹¹⁶

Dalším je incipit oficia ke svátku Soslání Ducha svatého, kde se nachází ve spodní části zajímavý výjev, taktéž navazující na tureckou expanzi. Jedná se o výjev ze Skutků apoštolských, Filip křtí služebníka etiopské královny. Tato událost se v kontextu českého knižního malířství objevila poprvé ve sborníku teologických a moralistických spisů, Jenském kodexu, mezi časovými obrazy.¹¹⁷ Tradiční červený kočár s koňmi stojí na levé straně a na jednom z koní sedí otáčející se vozka. V popředí hledíme na muže černé pleti, stojícího ve vodě, který je křtěn Filipem vodou. Na pravé straně se vzpíná skála, která je zakončena stromovým v borduře.

V horní části vidíme iniciálu s výjevem soslání Ducha svatého, kde se v pravém rohu rámu nachází značka Fabiána Puléře s rokem 1561. [40]

V tomto graduálu se také nachází strana se starozákonními příběhy a to v iniciále P(oziehnaná buď welebná), kde je umístěn výjev, který přímo souvisí s výjevem ve spodní části folia, a to navštívení Abrahama třemi anděly v Mamre. Za nimi se rozprostírá krajina s románskou bazilikou, kde jsou vidět sdružená okna. Ve spodní části je pak umístěn výjev inspirovaný 1. knihou Mojžíšovou Hostina Abrahamova. „*Tři muži – andělé navštívili v Mamre Abrahama a Sáru, tehdy již byli oba ve stařeckém věku, a zvěstovali manželům radostnou zprávu, že budou mít syna Izáka. Ti pak nebeské posly hostili pod stromem (dle Luthera pod dubem).*“¹¹⁸

Stranu objednal cech soukeníků. Jejich znak se sv. Jiřím v boji s drakem v modrém poli a s nápisem: STARSI WSSIKNI MISTRZI SAUKENICI se nachází na levé straně v borduře. Pod ním můžeme vidět příběh Lotův. Na pozadí se nachází hořící Sodoma, ze které vychází Lot s dcerami a anděly. V popředí se již objevují Lotovy dcery, které opíjejí svého otce. [41]

Na jednom foliu se dokonce nachází zřejmě postava krále Ferdinanda I. Habsburského či svatého Václava¹¹⁹, která zabírá skoro celou stranu. Postava má na sobě brnění, červený vlající plášť a královskou čapku. Ve své pravé ruce drží vlajku s černou orlicí, znakem římského císaře, stejně tak v pravé ruce třímá štít s touto orlicí. Nedá se říci, zda se jedná o dílo přímo Puléře, s největší pravděpodobností, ale nikoliv. Již na první pohled můžeme vidět, že figura je provedena dost zběžně, bez jakéhokoliv

¹¹⁶ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 448.

¹¹⁷ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 450.

¹¹⁸ ROYT 2006, 26.

¹¹⁹ GRAHAM 2006, 270.

výrazu, bez detailu či perspektivy. To znamená, že se buď nejedná o dílo Pulěře, nebo měl problém s touto větší kompozicí či prostě cech, jehož znak se nachází dole, zaplatil málo peněz, aby stálo za to se postavou příliš zabývat. [42]

Velmi důležitým foliem je iluminovaný incipit v oddílu sekvencionáře, kde je sekvence k Božímu hodu vánočnímu. Při incipitu G(yž nyní wssichni spolu děkugme panu Bohu) je do růžového rámu vložena scéna Krista jako vítěze nad smrtí a hříchem. „*Baculatá postava Ježíška s korouhví vzkříšení v ruce šlape po tradičních symbolech smrti a hříchu, skeletu a draku. Kristus je oděn do purpurové bederní roušky a vlajícího purpurového pláště. Kristovo nakročení je motivováno pohybem ruky, protínající korouhví vzkříšení hlavu draka. V ikonografickém programu chorálních knih se tento námět v rukopisech iluminovaných Fabiánem Pulěřem objevuje zcela poprvé a pro následující iluminované renesanční graduály se stal závaznou ikonografickou variantou doprovázející incipit vánoční sekvence.*“¹²⁰ [43]

Z tohoto můžeme usoudit, že Pulěř byl tvořivým jedincem, ne pouze kopistou a zároveň byl umělcem sledujícím různé proudy tvorby. Původ totiž pochází z grafické předlohy s alegorickým námětem Zákona a Milosti z doby po roce 1529, který se vázal k Lutherovu reformačnímu učení. Autorem dřevořezu Zákon a Milost byl Lucas Cranach st., a právě zde se nachází na pravé straně Kristus šlapající na draka a skelet. Význam tohoto námětu tkví samozřejmě v tom, že přímo souvisí s liturgickým kontextem iluminace na vykupitelský příchod Krista, jehož památka se slaví 25. prosince.¹²¹

Poslední zajímavou stranou, je strana, která je lemována v borduře hroznovým vínem a patří cechu sladovníků. V této borduře se z vína vynořuje žertovný výjev šilhajícího mnicha, který asi rád pil víno. Ve spodní části pak spatřujeme velký znak cechu sladovníků, který drží dva donátoři oděni do skvostných renesančních oděvů s nadýchanými nohavicemi a s klobouky s ptačími pery. Oba zjevně zámožní lounští měšťané. [44]

Tento graduál je tedy posledním Pulěřovým dílem, které dokazuje uměleckou zručnost iluminátora i kreativitu v hledání nových námětů. Je zřejmé, že Pulěř zemřel na vrcholu svého díla a že nebýt smrti, dočkali bychom se jistě dalších krásných iluminovaných rukopisů v příštích letech.

¹²⁰ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 454.

¹²¹ KRATOCHVÍLOVÁ 2005a, 455-456.

6 Závěr

Touto prací jsem se snažila dokázat a poukázat na to, že Fabián Puléř si právem zaslouží větší pozornost, než tu, jež je mu dnes věnována.

Zaměřila jsem se na to, že se jedná o umělce ve své době velice ceněného a vyhledávaného, což můžeme vidět jednak na platbách za jeho práci, ale také na jisté aroganci, kterou prokázal například ve svém chování ke Kaňkovským.

Je jedním z českých autorů, který sice využívá Dürerových či dalších grafik proudících k nám z Německa, ale i krajin v pozadí podobných, jaké se tvoří v Itálii. Avšak není jejich pouhým kopistou. Mění kompozice, postavy i celkové vzezření v iluminacích, a tak není žádná z jeho iluminací úplně stejná jako druhá, i když se třeba jedná o tentýž námět. Dokázal propojit italskou krajinu s německým naturalismem.

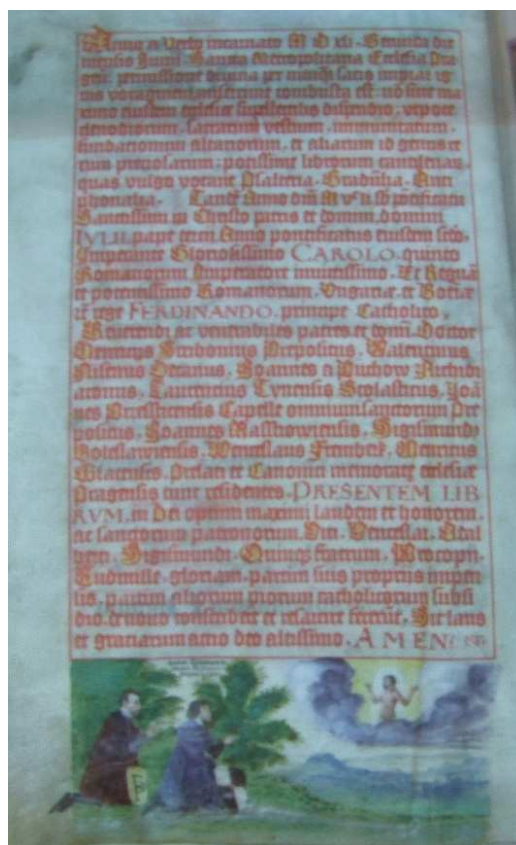
Za povšimnutí stojí také jeho schopnost poradit si jak s miniaturními iluminacemi uvnitř iniciál, tak i s většími celostránkovými kompozicemi, jaké můžeme vidět v Kaňkovském graduálu. Stejně zajímavé jsou také portréty donátorů, kteří mají vždy určitý výraz ve tvářích a rozhodně nesměřují ke stylizaci.

Dalším výrazným pokrokem jsou jeho nové ikonografické náměty v iluminovaných zpěvních knihách jako je Bitva Izraelitů s Amalchetskými nebo Kristus jako vítěz nad smrtí a hříchem. Zároveň se ale jedná o umělce, který je dost výkyvný v kvalitě své práce.

I přesto, že byl činným umělcem, bydlel v Praze a byl hodně ceněný a zakázek měl mnoho, dokazují některá svědectví, že měl spousty dluhů, které se mu nepodařilo splatit do své smrti. Proč byl takto zadlužený, doposud nevíme, avšak z výpovědi vdovy Maryanny můžeme soudit, že vedl poměrně rozmařilý život.

Fabián Puléř rozhodně patří mezi důležité postavy české iluminace 16. století a jeho práce by měla být více doceněna širokou veřejností.

7 Obrazová příloha

Obr. 1: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 29v, Zápis o objednání graduálu, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 2: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 29v, Vyobrazení Pulče a Jana Táborského, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 3: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 30r, sv. Řehoř, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 4: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 30r, Král David před Bohem, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 5: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 53v, Křest Krista v Jordáně, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 6: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 134r, Zmrtvýchvstání Krista, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

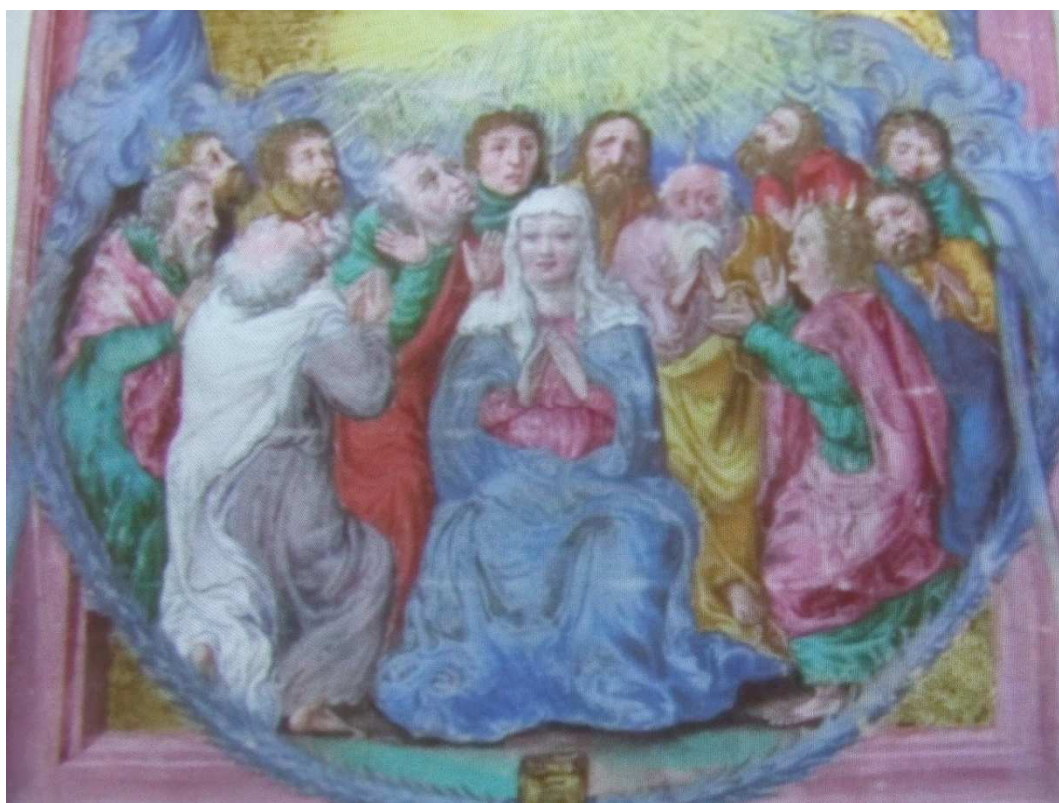
Obr. 7: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 134r, Anděl se znakem arcibiskupství, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 8: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 151r, Nanebevstoupení Krista, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 9: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 151r, Eliáš v ohnivém voze, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 10: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 154r, Soslání Ducha Svatého, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 11: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 154r, Filip křtí komorníka královny Kandaces, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 12: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 160v, Poslední večeře Páně, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 13: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 160v, Izraelité chytající manu, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 14: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 189r, Panna v slunci oděná, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 15: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 189r, Apokalyptická žena, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign PX

Obr. 16: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 197v, Sv. Petr a Pavel, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign PX

Obr. 17: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, Sv. Vít a sv. Jan Křtitel, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 18: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 231r, Nanebevzetí Panny Marie, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

Obr. 19: **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 231r, Donátor s váženou paní, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX

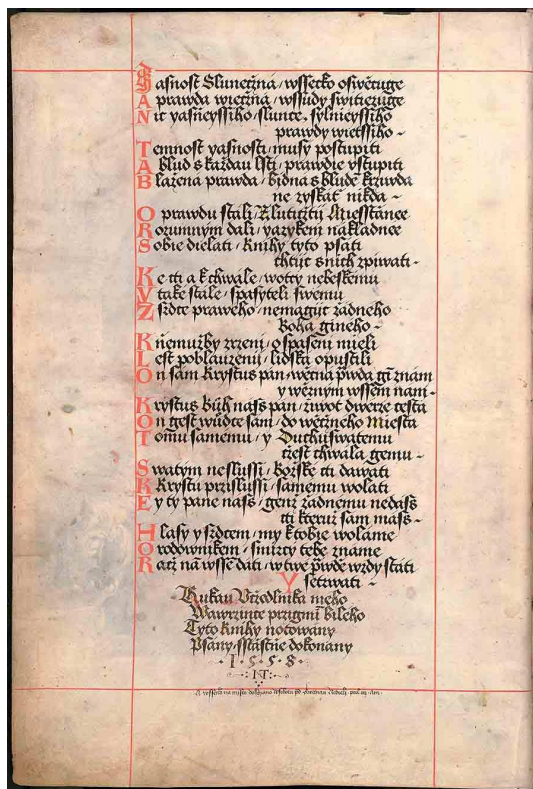
Obr. 20: **Žlutický kancionál**, fol. 1r, Znak pánů Henricha staršího a Henricha mladšího, purkrabat v sv. říše římské v Míšni, hrabat z Hartensteina a pánů z Plavna a z Gerova, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

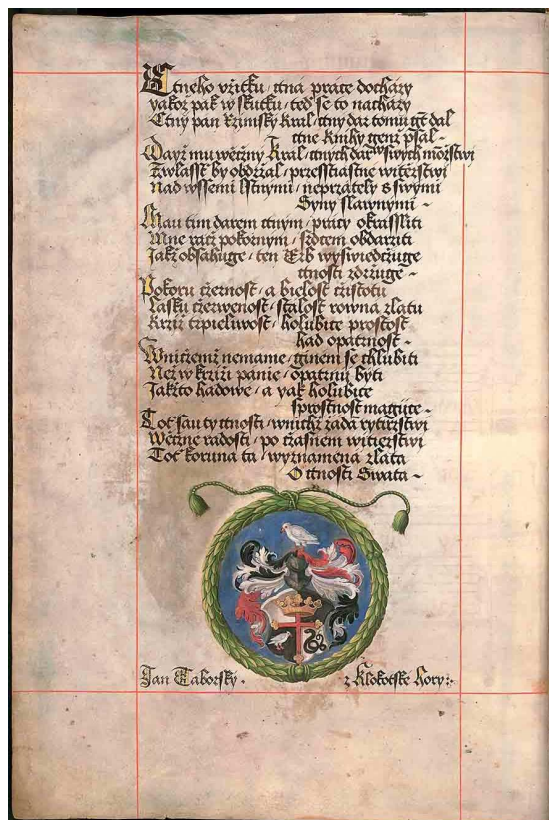
Obr. 21: **Žlutický kancionál**, fol. 2r, Znak kněžny a paní Markéty, rozené hraběnky ze Salmu, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 22: **Žlutický kancionál**, fol. 2v, Znak kněžny a paní Kateřiny, urozené markraběnky z Brandenburku, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 23: **Žlutický kancionál**, fol. 1v, Báseň Jana Táborského z Klokotské Hory 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 24: **Žlutický kancionál**, fol. 3v, Báseň Jana Táborského z Klokotské Hory, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 25: **Žlutický kancionál**, fol. 1r, Znak města Žlutice, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 26: **Žlutický kancionál**, fol. 1r, Bůh Otec a pár donátorů Havel Lubenský s manželkou, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 27: **Žlutický kancionál**, fol. 105r, Narození Páně a Zvěstování pastýřům, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 28: **Žlutický kancionál**, fol. 180r, Arabesky a Zjevení Krista donátorovi, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 29 : **Žlutický kancionál**, fol. 185r, Zmrtvýchvstání Krista, Samson se lvem a příběh Jonáše, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 30: **Žlutický kancionál**, fol. 184v, Zobrazení řezníků při porážce vola, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 31: **Žlutický kancionál**, fol. 224r, Svatá Trojice a klečící donátor s manželkou, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 32: **Žlutický kancionál**, fol. 230v, Poslední večeře Páně, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 33: **Žlutický kancionál**, fol. 249v, Poničené folium s vyobrazením Upálení mistra Jana Husa, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

Obr. 34: **Žlutický kancionál**, fol. 271v, O posvěcení chrámu Božího a Jákobův sen, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27

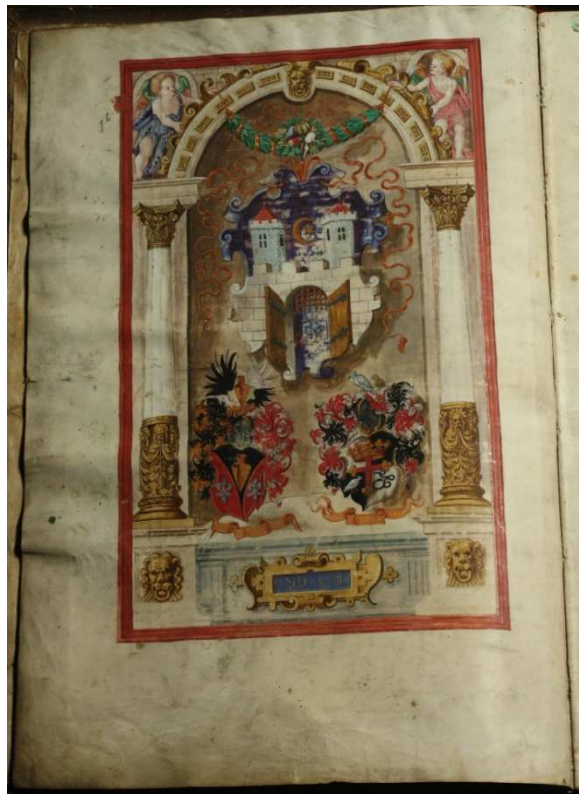
Obr. 35: **Kaňkovský graduál**, Poprava havířů v Poděbradech, 1559-1561. Praha, Národní muzeum, sign. 1 Ac 109

Obr. 36: **Kaňkovský graduál**, Poprava havířů u hradu Křivoklátu, 1559-1561. Praha, Národní muzeum, sign. 1 Ac 109

Obr. 37: **Kaňkovský graduál**, Upálení mistra Jana Husa, 1559-1561. Praha, Národní muzeum, sign. 1 Ac 109

Obr. 38: **Lounský graduál**, 1561-1563, Znak města Loun. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c

Obr. 39: Lounský graduál, 1561-1563, Král David a bitva Izraelitů s Amalechitskými, Státní okresní archiv, sign. I G 8c

Obr. 40: Lounský graduál, 1561-1563, Soslání Ducha Svatého a Filip křtí komorníka královny Kandaces. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c

Obr. 41: **Lounský graduál**, 1561-1563, Navštívení Abrahama. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c

Obr. 42: **Lounský graduál**, 1561-1563, Ferdinand I. Habsburský. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c

Obr. 43: Lounský graduál, 1561-1563, Kristus jako vítěz nad smrtí a hříchem. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c

Obr. 44: Lounský graduál, 1561-1563, Výjev cechu sladovníků. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c

8 Seznam vyobrazení

1. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 29v, Zápis o objednání graduálu, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
2. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 18r, Trůnící Kristus, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
3. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 30r, sv. Řehoř, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
4. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 30r, Král David před Bohem, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
5. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 53v, Křest Krista v Jordáně, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
6. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 134r, Zmrtvýchvstání Krista, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
7. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 134r, Anděl se znakem arcibiskupství, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
8. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 151r, Nanebevstoupení Krista, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
9. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 151r, Eliáš v ohnivém voze, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
10. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 154r, Soslání Ducha Svatého, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
11. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 154r, Filip křtí komorníka královny Kandaces, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
12. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 160v, Poslední večeře Páně, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
13. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 160v, Izraelité chytající manu, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX
14. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 189r, Panna v slunci oděná, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková

15. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 189r, Apokalyptická žena, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX, Foto: Kristina Svitáková
16. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 197v, Sv. Petr a Pavel, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
17. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, Sv. Vít a sv. Jan Křtitel, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
18. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 231r, Nanebevzetí Panny Marie, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
19. **Graduál metropolitního chrámu sv. Víta**, fol. 231r, Donátor s váženou paní, 1551. Praha, Knihovna Metropolitní kapituly, sign. PX. Foto: Kristina Svitáková
20. **Žlutický kancionál**, fol. 1r, Znak pánů Henricha staršího a Henricha mladšího, purkrabat v sv. říše římské v Míšni, hrabat z Hartensteina a pánů z Plavna a z Gerova, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
21. **Žlutický kancionál**, fol. 2r, Znak kněžny a paní Markéty, rozené hraběnky ze Salmu, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
22. **Žlutický kancionál**, fol. 2v, Znak kněžny a paní Kateřiny, urozené markraběnky z Brandenburku, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
23. **Žlutický kancionál**, fol. 1v, Báseň Jana Táborského z Klokotské Hory 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
24. **Žlutický kancionál**, fol.3v, Báseň Jana Táborského z Klokotské Hory, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
25. **Žlutický kancionál**, fol. 1r, Znak města Žlutic, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
26. **Žlutický kancionál**, fol. 1r, Bůh Otec a pár donátorů Havel Lubenský s manželkou, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012

- 27. Žlutický kancionál**, fol. 105r, Narození Páně a Zvěstování pastýřům, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
- 28. Žlutický kancionál**, fol. 180r, Arabesky a Zjevení Krista donátorovi, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
- 29. Žlutický kancionál**, fol. 185r, Zmrtvýchvstání Krista, Samson se lvem a příběh Jonáše, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
- 30. Žlutický kancionál**, fol. 184v, Zobrazení řezníků při porážce vola, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
- 31. Žlutický kancionál**, fol. 224r, Svatá Trojice a klečící donátor s manželkou, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
- 32. Žlutický kancionál**, fol. 230v, Poslední večeře Páně, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
- 33. Žlutický kancionál**, fol. 249v, Poničené folium s vyobrazením Upálení mistra Jana Husa, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
- 34. Žlutický kancionál**, fol. 271v, O posvěcení chrámu Božího a Jákobův sen, 1557-1558. Praha, Památník národního písemnictví, sign. TR I 27. Foto: manuscriptorium.com, vyhledáno 10. 4. 2012
- 35. Kaňkovský graduál**, Poprava havířů v Poděbradech, 1559-1561. Praha, Národní muzeum, sign. 1 Ac 109. Foto: Archiv Národního Muzea.
- 36. Kaňkovský graduál**, Poprava havířů u hradu Křivoklátu, 1559-1561. Praha, Národní muzeum, sign. 1 Ac 109. Foto: Archiv Národního Muzea.
- 37. Kaňkovský graduál**, Upálení mistra Jana Husa, 1559-1561. Praha, Národní muzeum, sign. 1 Ac 109. Foto: Archiv Národního Muzea.
- 38. Lounský graduál**, 1561-1563, Znak města Loun. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c. Foto: Státní okresní archiv Louny.
- 39. Lounský graduál**, 1561-1563, Král David a bitva Izraelitů s Amalechitskými, Státní okresní archiv, sign. I G 8c. Foto: Státní okresní archiv Louny.

- 40. Lounský graduál**, 1561-1563, Seslání Ducha Svatého a Filip křtí komorníka královny Kandaces. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c. Foto: Státní okresní archiv Louny.
- 41. Lounský graduál**, 1561-1563, Navštívení Abrahama. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c. Foto: Státní okresní archiv Louny.
- 42. Lounský graduál**, 1561-1563, Ferdinand I. Habsburský. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c. Foto: Státní okresní archiv Louny.
- 43. Lounský graduál**, 1561-1563, Kristus jako vítěz nad smrtí a hříchem. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c . Foto: Státní okresní archiv Louny.
- 44. Lounský graduál**, 1561-1563, Výjev cechu sladovníků. Louny, Státní okresní archiv, sign. I G 8c. Foto: Státní okresní archiv Louny.

9 Seznam použité literatury

AGNEW 2008 – **Hugh LeCaine AGNEW**: Češi a země Koruny české. Praha 2008

BAUM 1893 – **Antonín BAUM**: Drobné příspěvky k životu některých umělců, někdy v Praze usedlých. In: Památky archeologické a místopisné. Praha 1893

BOHATEC 1970 – **Miroslav BOHATEC**: Skryté poklady – čtení pro bibliofily. Praha 1970

BUBEN 1994 – **Mila BUBEN**: Encyklopedie heraldiky. Praha 1994

ČAREK 1985 – **Jiří ČAREK**: Městské znaky v českých zemích. Praha 1985

ČECHURA 2008 – **Jaroslav ČECHURA**: České země v letech 1526-1583, První Habsburkové na českém trůně. Praha 2008

GRAHAM 2006 – **Barry Frederic Hunter GRAHAM**: Bohemia and Moravian graduale 1420-1620. Brepols 2006

CHYTIL 1906 – **Karel CHYTIL**: Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1490-1582. Praha 1906

JAHNEL 1899 – **C. JAHNEL**: Einige Nachrichten über den Maler Fabian Polierer und über den Literatenchor zu Aussig. In: Mittelheilungen des V. f. Geschichte der Deutschen in Böhmen XXXVII. 1899

KADLEC 1991a – **Jaroslav KADLEC**: Přehled českých církevních dějin 1. Praha 1991

KADLEC 1991b – **Jaroslav KADLEC**: Přehled českých církevních dějin 2. Praha 1991

KONRÁD 1893 – **Karel KONRÁD**: Dějiny posvátného zpěvu staročeského od 15. věku do zrušení literátských bratrstev. Praha 1893

KOSTÍLKOVÁ 1995 – **Marie KOSTÍLKOVÁ**: Rukopisy knihovny metropolitní kapituly u sv. Víta, XIX. Kongres mezinárodní asociace bibliofilů. Praha 1995

- KRATOCHVÍLOVÁ 2005a** – **Martina KRATOCHVÍLOVÁ**: Recepce a transformace protestantské ikonografie, Lounský graduál Jana Táborského. In: Umění LIII. Praha 2005.
- KRATOCHVÍLOVÁ 2005b** – **Martina KRATOCHVÍLOVÁ**: Kodikologické puzzle rukopisů, Habent sua fata libelli. In: Umění LIII. Praha 2005
- KROPÁČEK 1952** – **Jiří KROPÁČEK**: České kancionály XVI. století a iluminátor Fabián Pulěř (diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 1952
- LEMINGER 1926** – **Emanuel LEMINGER**: Umělecké řemeslo v Kutné Hoře. Praha 1926
- MYSLIVEČEK 1993** – **Milan MYSLIVEČEK**: Erbovník, aneb kniha o znacích i osudech rodů žijících v Čechách a na Moravě. Praha 1993
- ROYT 2006** – **Jan ROYT**: Slovník biblické ikonografie. Praha 2006
- ŠÁROVCOVÁ 2007** – **Martina ŠÁROVCOVÁ**: Mezi anachronismem a historismem, Nové pohledy na české renesanční knižní malířství. In: Umění LV. Praha 2007
- ŠIMEK 1891** – **Josef ŠIMEK**: Zpráva o Kaňkovském graduale. In: Památky archeologické a místopisné XV. Praha 1891
- TEIGE 1890** – **Josef TEIGE**: Malíř Polirár. In: Památky archeologické a místopisné XV. Praha 1890
- TOBOLKA 1949** – **Zdeněk TOBOLKA**: Kniha, její vznik, vývoj a rozbor. Praha 1949
- VACKOVÁ 1968** – **Jarmila VACKOVÁ**: Podoba a příčiny anachronismu. In: Umění XVI. Praha 1968
- VACKOVÁ 1989** – **Jarmila VACKOVÁ**: Závěsné malířství a knižní malba v letech 1526 až 1620. In: Jiří Dvorský (ed.): Dějiny českého výtvarného umění. Praha 1989
- VACKOVÁ 1997** – **Jarmila VACKOVÁ**: Fabián Pulěř, Graduál žlutický. Rudolf II. a Praha (kat. výst.). Praha 1997
- WINTER 1893** – **Zikmund WINTER**: K životopisu dvou českých umělců. In: Památky archeologické a místopisné XVI. Praha 1893

WINTER 1909 – Zikmund WINTER: Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách.
Praha 1909

WOCEL 1859 – Jan Erazim WOCEL: Miniatury české XVI. století. In: Památky
archeologické a místopisné III. Praha 1859

ZAMASTIL 1893 – Karel ZAMASTIL: Malíř Fabian Polířar. In: Památky
archeologické a místopisné XVI. Praha 1893